

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 18

*Skiriama
Mykolo Michelberto
60-mečio jubiliejui*

VILNIUS 1999

Redakcinė kolegija:

Dr. Gintautas Zabiela (atsakingasis redaktorius)
Dr. habil. Algirdas Girininkas
Dr. habil. Vytautas Kazakevičius
Dr. habil. Vytautas Urbanavičius
Dr. habil. Laima Vaitkunskienė

Leidyklos vyr. redaktorius	Danas Kaukėnas
Serijos dizaineris	Alfonsas Žvilius
Dailininkas	Jonas Rudzinskas
Dizainerė	Nijolė Vaitekonienė
Korektoriė-stilistė	Elena Matiukienė
Vertėja į anglų, rusų k.	Inita Tamašiūnienė
Techninis redaktorius	Tomas Baranauskas

© Lietuvos istorijos institutas
© Alfonsas Žvilius
© „Diemedžio“ leidykla
© Straipsnių autoriai

SAGTYS IŠ RYTŲ LIETUVOS PILKAPIŲ (TIPAI, PASKIRTIS)

EUGENIJUS BUTĖNAS

Sagtims, vienai iš pagrindinių diržų daliai, Lietuvos archeologinėje literatūroje skirta nemažai dėmesio. Tai monografijos, skirtos tiek atskiriems laikotarpiams (Michelbertas, 1986, p. 179–181; Tautavičius, 1996, p. 258–262; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 134–136, 1997, p. 56–61), tiek straipsniai ar knygos, skirti konkretaus laikotarpio ar regiono laidojimo paminklams (Svetikas, 1998). Sagtys iš aptariamojo regiono yra patraukusios ir kaimyninių šalių tyrinėtojų dėmesį (Бажан, Капропольцев, 1989).

Vis dėlto Lietuvos archeologinėje literatūroje sagtys daugiau analizuojamos arba viso krašto mastu, arba minimos kaip įkapių grupė iš kokio nors konkretaus laidojimo paminklo.

Šiame straipsnyje autorius bandys apžvelgti Rytų Lietuvos pilkapiuose rastas sagtis.

Peržiūrėjus sukauptus archeologinius radinius iš tirtų Rytų Lietuvos pilkapių pastebėta, kad yra keletos formų sagčių. Tai apskritos (I tipas), „D“ raidės (II tipas), ovalo (III tipas) ir keturkampės (IV tipas) sagtys bei įvairios šių formų variacijos (potipiai ir atmainos). Aptariamo regiono ir laikotarpio sagtys skirstomos į tipus, atsižvelgiant į jų formą bei konstrukciją.

Sagtys Rytų Lietuvos pilkapynuose sutinkamos tiek griautiniuose, tiek degintiniuose palaidojimuose.

I tipas – (9 vnt.) tai apskritos arba nežymiai suspausto apskritimo formos sagtys, kai kurios jų su apkalais. Jas skirstome į du potipius.

I tipas, 1 potipis – apskritos sagtys (4 vnt.). Jos nedidelių matmenų 1,7–4,5 x 2,0–4,0 cm. Rastosios sagtys pagamintos iš geležies ar sidabro. Jų lankeliai skerspjūvyje apvalaus arba daugiakampio pjūvio. Užsegamieji liežuvėliai tiesūs arba tik su palenkta smailiuoju galu (pav. 1:1–3).

I tipas, 2 potipis – ne visai taisyklingo, lyg nežymiai suspausto apskritimo formos. Priekinė lankelio dalis iš dalies pastorinta, jos 4,0–4,5 x 3,6–4,0 cm dydžio (pav. 1:4–7).

II tipas – „D“ raidės formos sagtys. Šio tipo sagčių iš Rytų Lietuvos pilkapių (Mėžionių pilkapyno) pavyko aptikti tik vieną egzempliorių (Покровский, 1897, p. 168–171, lent. XI: 28.).

Ši sagtis įdomi ir savo konstrukcija – jos tiesi nugarėlė įstatyta į lankelį kaip atskira detalė, o prie jos pritvirtintas užsegamasis liežuvėlis, kurio smaigalys palenkta. Sagtelė nedidelė, 3,0 x 2,0 cm, žalvarinė, lankelis apskrito skerspjūvio (pav. 1:8).

III tipas – ovalo formos – pati gausiausia sagčių grupė (73 vnt.). Ši sagčių grupė nėra vientisa, tenka išskirti gana didelį ir savitą potipį.

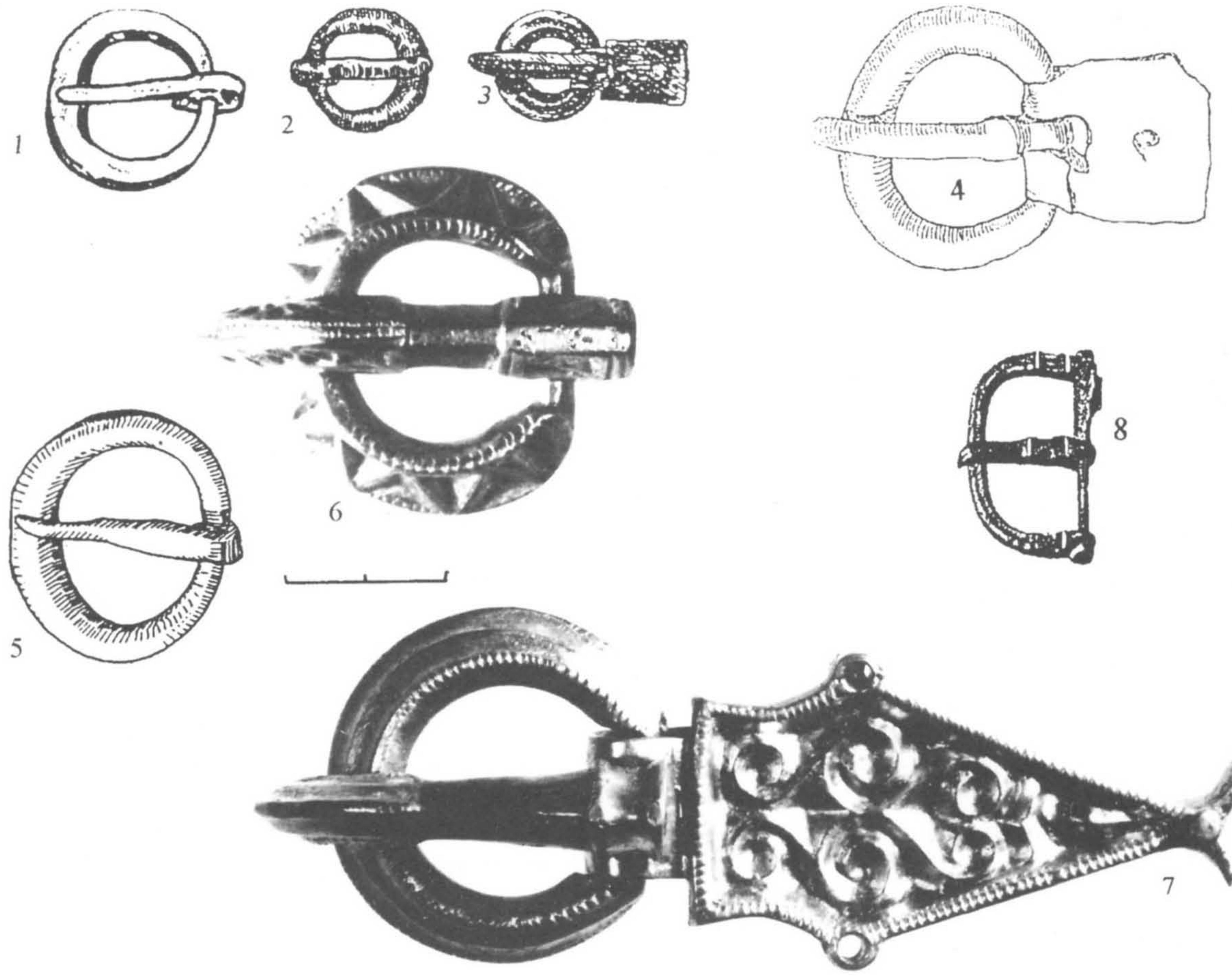
III tipas, 1 potipis. Šio potipio sagtys primena „B“ raidę. Jų lankelių viršus puoštas skersinėmis įkartėlėmis (rumbeliais) ar susikertančiomis įkartėlėmis, lyg tinkleliu. Užsegamasis liežuvėlis ties pagrindu dažnai būna taip pat puoštas – skersinėmis, susikertančiomis įkartomis. Remiantis turima medžiaga atrodo, kad šios sagtys yra būdingiausios Rytų Lietuvos VI–VIII a. pilkapiams sagtys. Jos apie 4,7 x 3,0 cm dydžio.

Šis potipis savo ruožtu skirstomas į keturias atmainas.

Atmaina a yra gausiausia iš visų keturių atmainų (43 vnt., pav. 2:1–10), aptinkamos visoje Rytų Lietuvos pilkapių teritorijoje bei dabartinės Baltarusijos ribose (Гуревич, 1962, pav. 49: 3). Ši atmaina – ovalo formos, priekinė dalis įgniaužta, o nugarėlė – išgaubta. Lankeliai arba vienodo pločio, arba priekinė dalis kiek paplatinta. Lankelis puoštas skersinėmis įkartėlėmis, užsegamasis liežuvėlis prie pagrindo taip pat kartais puoštas įkartėlėmis. Daugumas šių sagčių – geležinės, tačiau yra ir keletas žalvarinių (pav. 2:9–10) – iš Grabijolų ir Kirdeikių (saugoma LNM AR 102:6, 7; AR 142:4).

Jos 3,6 x 2,2 cm 4,6 x 3,0 cm dydžio. Sagtis iš Grabijolų – lygiu paviršiumi ir paplatinta priekine dalimi. Kirdeikių sagties priekinė dalis puošta ryškiomis skersinėmis trikampio formos įkartomis, užsegamasis liežuvėlis taip pat puoštas keturiomis analogiškomis įkartomis.

Atmaina b – negausi sagčių atmaina (4 vnt., pav. Nr. 2:11–12). Tai ovalo formos sagtys, priekinė dalis paplatinta ir įgniaužta, o nugarėlė (diržo tvirtinimo vieta) tiesi. Jos 4,7–5,0 x 2,2–2,6 cm dydžio. Sagčių priekinė dalis puošta skersinių rantelių grupėmis bei susikertančių linijų – tinkliniu raštu. Dalies egzemp-

1 p a v. I tipas, 1–2 potipiai, Nr. 1–7; II tipas, Nr. 8: 1 – Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 44, d. k. 1; 2 – Migony, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 1, gr. k. 1; 3 – Pavajuonys – Rėkučiai, Ignalinos r., pilk. Nr. 11, gr. k. 1; 4 – Baravykinė, Vilniaus r., pilk. Nr. 1, d. k. 1; 5 – Naravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 7, d. k. 5; 6, 7 – Taurapilis, Utenos r., pilk. Nr. 5; 8 – Mėžionys, Švenčionių r. Nuotrauka K. Vainoro (6, 7); piešė A. Ruzienė (1–5); pagal Покровский, 1897 (8).

liorių užsegamieji liežuvėliai su iškilia briaunele. Prickinė dalis skerspjūvyje arba pusapvalė, arba netaisyklingo stačiakampio formos.

Atmainos c žinomas tik dvi sagtelės iš vienos radiuvietės – Taurapilio pilkapyno (Tautavičius A. 1981, p. 28) pilkapio Nr. 5 (pav. 2:13–14). Tai žalvarinės 3,0 x 2,0 cm ir 2,4 x 1,8 cm dydžio sagtys. Jų prikinės dalys nežymiai įgniaužtos, o nugarėlės – tiesios. Viena jų puošta skersiniai ranteliais (nepuošta tik nugarėlė), kita puošta išilgai einančiais grioveliais (liejimo žymės?), gana apnykusi. Sagties, puoštos skersiniai ranteliais, užsegamasis liežuvėlis gana masyvus, su iškilia briaunele.

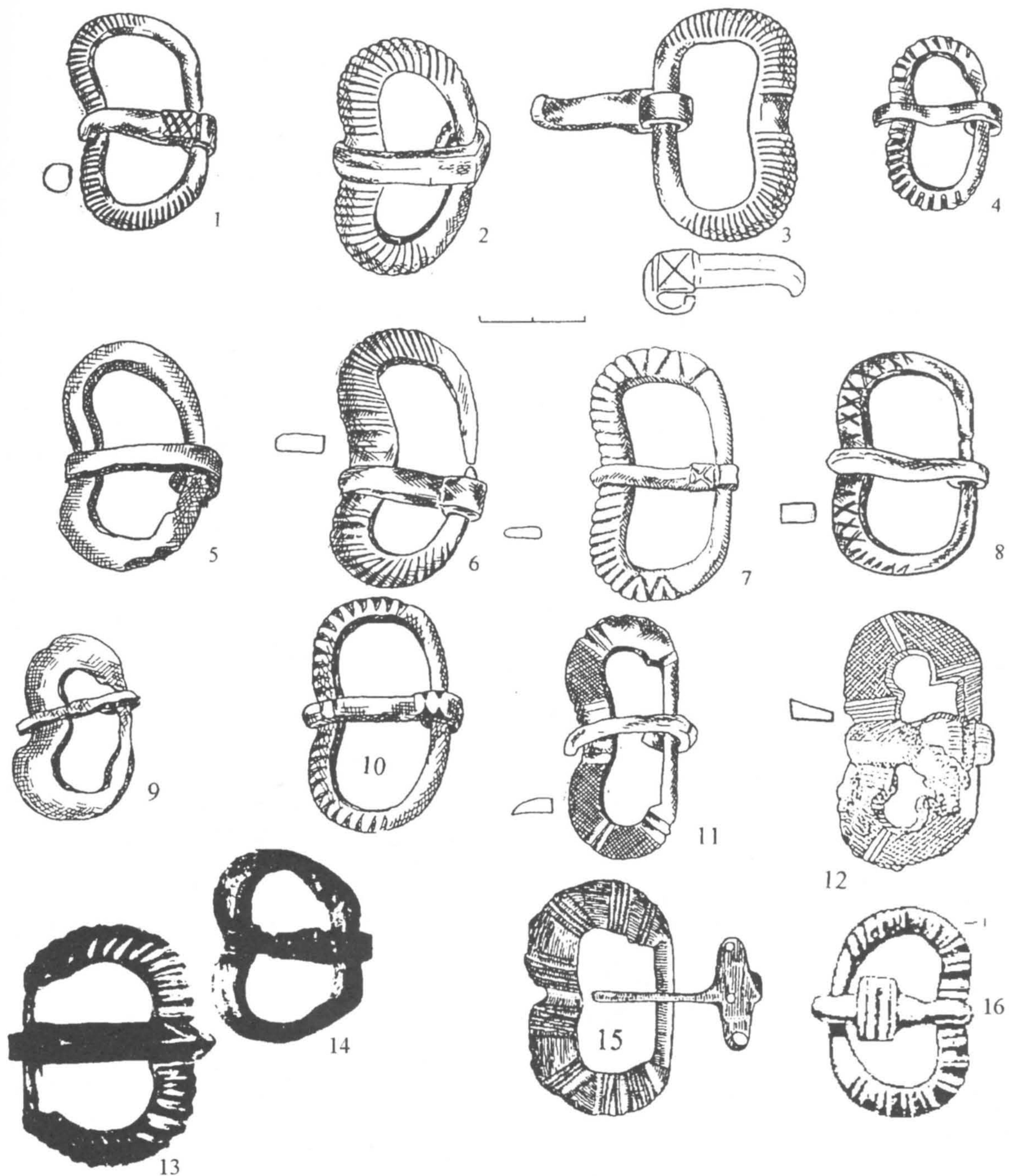
Atmainos d žinomas dvi sagtelės (pav. 2:15–16). Jos išskiria savo užsegamaisiais liežuvėliais, prie pagrindo smarkiai platejančiais. Vienos sagties šis paplatėjimas su trimis skylutėmis.

Sagtys 4,0 x 2,7 cm ir 4,5 x 3,0 cm dydžio, viena jų, atrodo, žalvarinė (Šimėnas, 1998c, p. 166, 167, pav. 16:3), kita – geležinė (Гуревич, 1962, pav. 49:5).

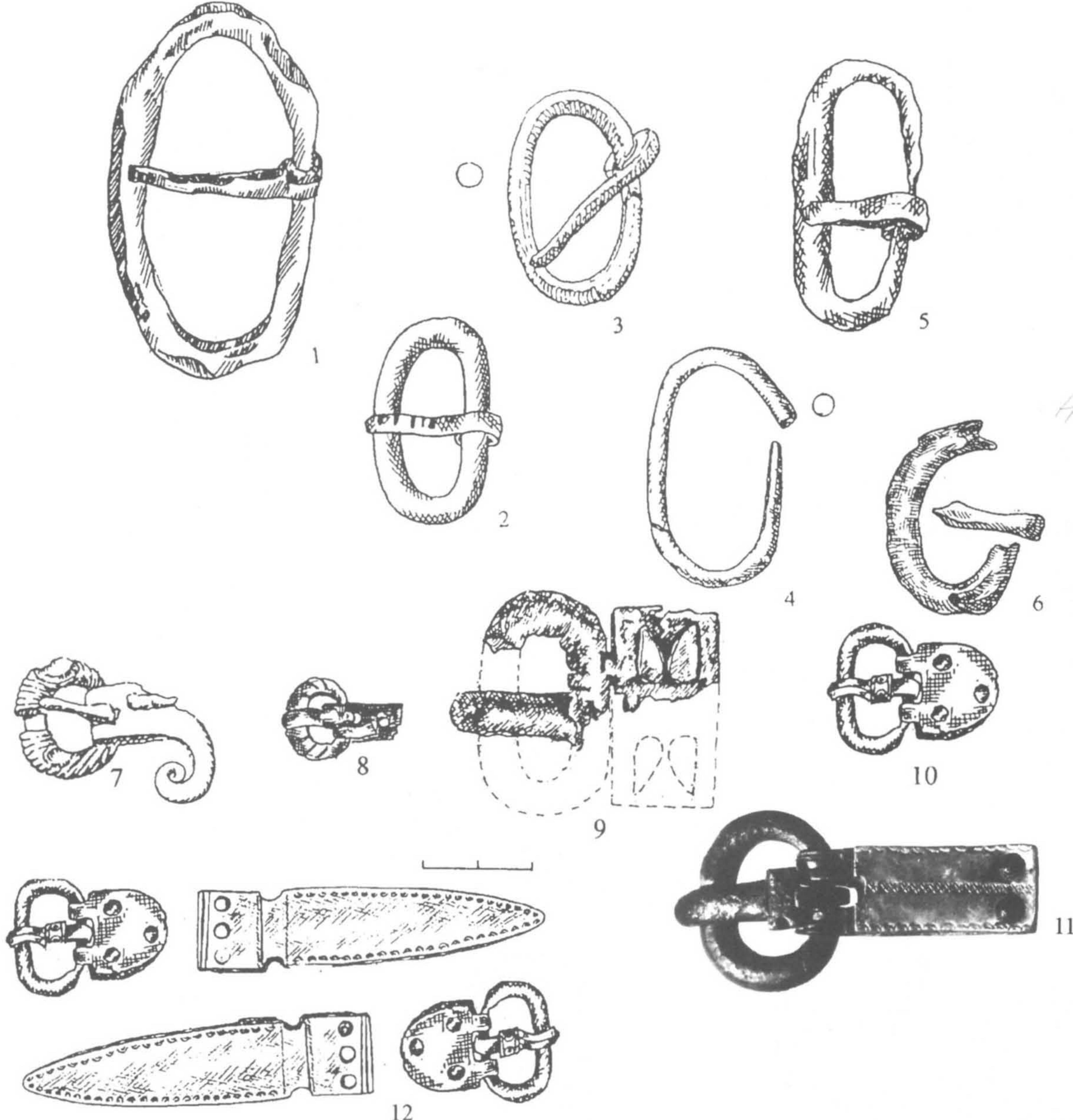
Dabar apžvelgsime III tipo sagčių 2-ajį potipį, kuris gana gausus (22 vnt.). Išskiriama viena jo atmaina – atmaina a.

III tipas, 2 potipis – tai daugiausia geležinės sagtys, kurių lankeliai skerspjūvyje apskriti (pav. 3). Jų dydžiai smarkiai svyruoja, ypač aukštis: 2,2–7,0 x 1,4–3,7 cm. Žinomas ir dvi šio potipio žalvarinės sagtys: viena iš Neravų pilkapio Nr. 1, d. k. 1, o kita – iš Palūšės pilkapio Nr. 1, d. k. 1, jų lankeliai skerspjūvyje taip pat apskriti, jos 2,2 x 1,3 cm ir 4,4 x 2,5 cm dydžio. Dažnai šių sagčių prikinė dalis storesnė.

Yra sagčių, prie kurių išliko ir apkalai. Viena – iš Neravų pilkapio Nr. 20, d. k. 1 (pav. 3:7), tai

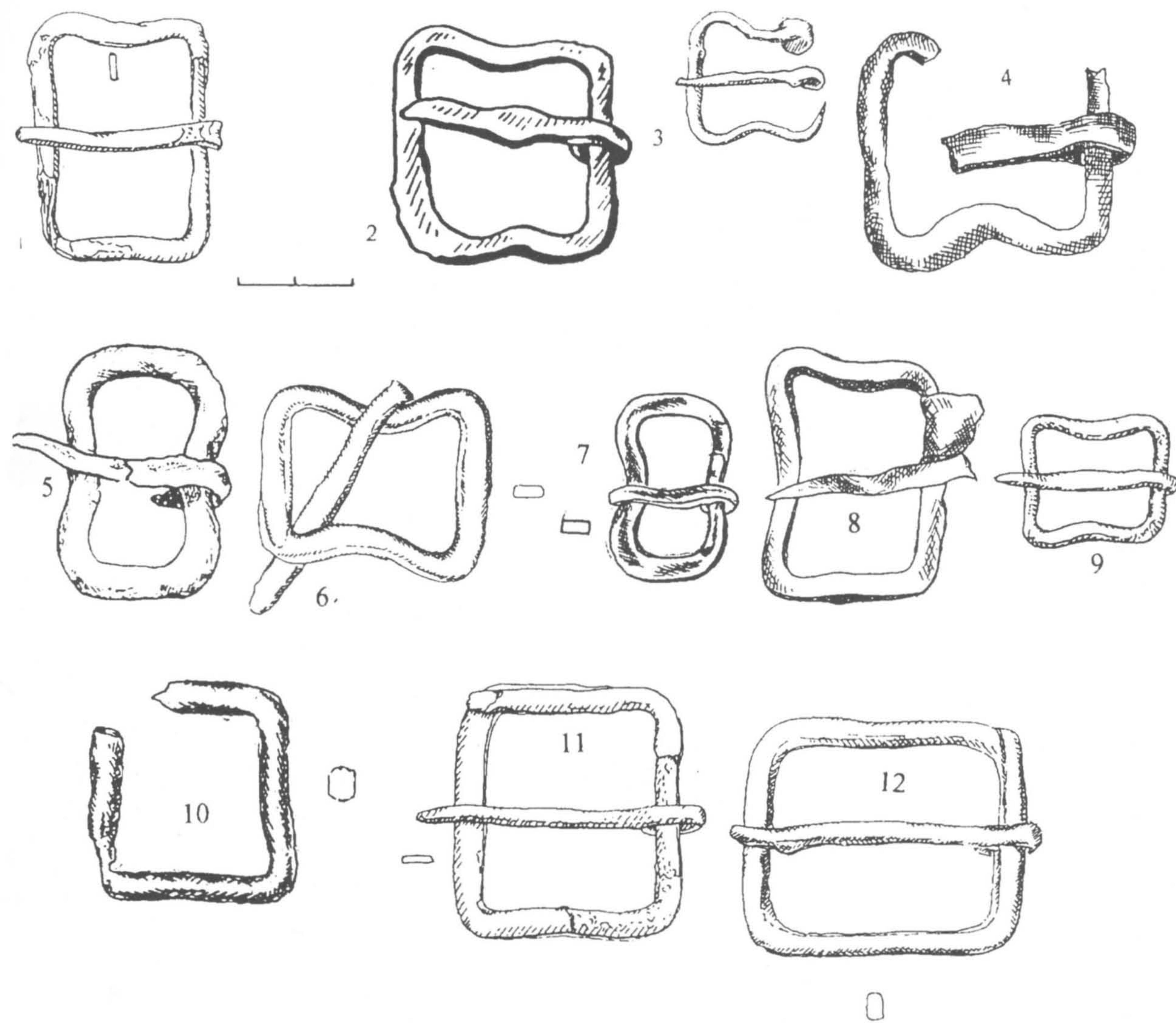
2 p a v. III tipas, 1 potipis, a atmaina, Nr. 1 – 10 (Nr. 9, 10 žalvarinės šios atmainos sagtys); b atmaina, Nr. 11, 12; c atmaina, Nr. 13, 14; d atmaina, Nr. 15, 16: 1, 5, 6, 8, 11 – Pamusis, Varėnos r., pilkapių; 2, 3 – Paduobė – Šaltaliūnė, Švenčionių r., pilk. Nr. 4, d. k. 1; 4 – Zabieliškė, Šalčininkų r., pilk. Nr 1, d. k. 2; Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 19, d. k. 1; 9 – Grabijolai, Vilniaus r. (be tikslėnės radimo vietas); 10 – Kirdeikiai, Utenos (?) r. (be tikslėnės radimo vietas); 12 – Rėkučiai (Pakretuonys), pilk. Nr. 22, d. k. 2; 13, 14 – Taurapilis, Utenos r., pilk. Nr. 5; 15 – Zasvyrė, Baltarusija; 16 – Skersabaliai, Vilniaus r., pilk. Nr. 5, d. k. 3. Piešė A. Ruzienė (1–12); nuotrauka K. Vainoro (13–14); pagal Гуревич, 1962 (15); pagal Šimėnas, 1997 (16).

3 pav. III tipas 2 potipis (Nr. 1–9) ir 2 potipio atmaina a (Nr. 10–12): 1, 10 – Degsnė – Laboškiai, Molėtų r., pilk. Nr. VII; 2 – Kairėnai, Vilniaus r.; 3, 7 – Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 7, 20, d. k. 5, 1; 4 – Palūšė, Ignalinos r., pilk. Nr. 1, d. k. 1; 5 – Poškai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 2; 6 – Migonys, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 1; 8 – Karmazinai, Vilniaus r., pilkapynas; 9, 11 – Taurapilis, Utenos r., pilk. Nr. 5; 12 – Degsnė – Laboškiai, Molėtų r., pilk. Nr. 6 (sagtas ir apkalai nuo dirželių, laikiusių pentinus). Piešė A. Ruzienė (1–10, 12); nuotrauka K. Vainoro (11).

nedidelė – 2,2 x 1,8 cm dydžio geležinė sagtelė. Jos priekinė dalis kiek platesnė, joje yra išpjova užsegamoho liežuvėlio smaigaliui. Lankelis apvalaus skerspjūvio. Prie sagties nugarėlės prikabintas tesus užsegamasis liežuvėlis ir geležinis apkolas. Apkalas lyg skeltas pusiau, vienas galas smailėjantis ir atriestas, o kitas, deja, nulūžęs (apkalo ilgis – 2,1 cm). Sagties lankelis puoštas skersinėmis įkartėlėmis. Antra, labai

panaši į aprašytąją, rasta Karmazinų pilkapyne, pilkapyre Nr. 1. Ši sagtelė 1,5 x 1,1 cm dydžio, paviršius puoštas skersinėmis įkartėlėmis (pav. 3:8), prie jos – dvigubas stačiakampio formos geležinis apkaliukas (1,2 x 0,7 cm). Trečia (pav. 3:9) sagtas su puošniu apkalu rasta žymiajame Taurapilio „kunigaikštio“ kape, pilk. Nr. 5 (Tautavičius, 1981, p. 25). Sagtas – geležinė, lankelis apskrito skerspjūvio, užsegamasis

4 p a v. IV tipas, 1 potipis (Nr. 1–4) ir atmaina a (Nr. 5 – 7); 2 potipis (Nr. 8, 9); 3 potipis (Nr. 10–12): 1, 9, 11 – Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 16, 15, 4, d. k. 2, 2, 2; 2, 5 – Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 5, 54, d. k. 1, 1; 3, 6, 12 – Skubėtai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 11, 2, 3, d. k. 1, 1, 1; 4 – Pamusis, Varėnos r., pilk. Nr. 6; 7 – Sausiai (Bevandeniškė), Trakų r., pilk. Nr. 4; 8 – Kapitoniskės, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 28; 10 – Dieveniškės, Šalčininkų r., pilk. Nr. 1. Piešė A. Ruzienė.

liežuvėlis – tiesus, pusiau apvalus skerspjūvyje. Apkalas stačiakampio formos, 3,7 x 2,2 cm dydžio, geležinis, vietomis paauksuotas ir buvo puoštas 4 granatais.

Dar viena sagtis su apkalu rasta Borovos (Šilinės) pilkapiuose. Ji labai panaši į Degsnės – Labotiškės egzempliorių, tik pastaroji sidabrinė (?) ir didesnė – 4,3 x 2,7 cm (Покровский, 1897, p. 155, 156, lent. X: 11).

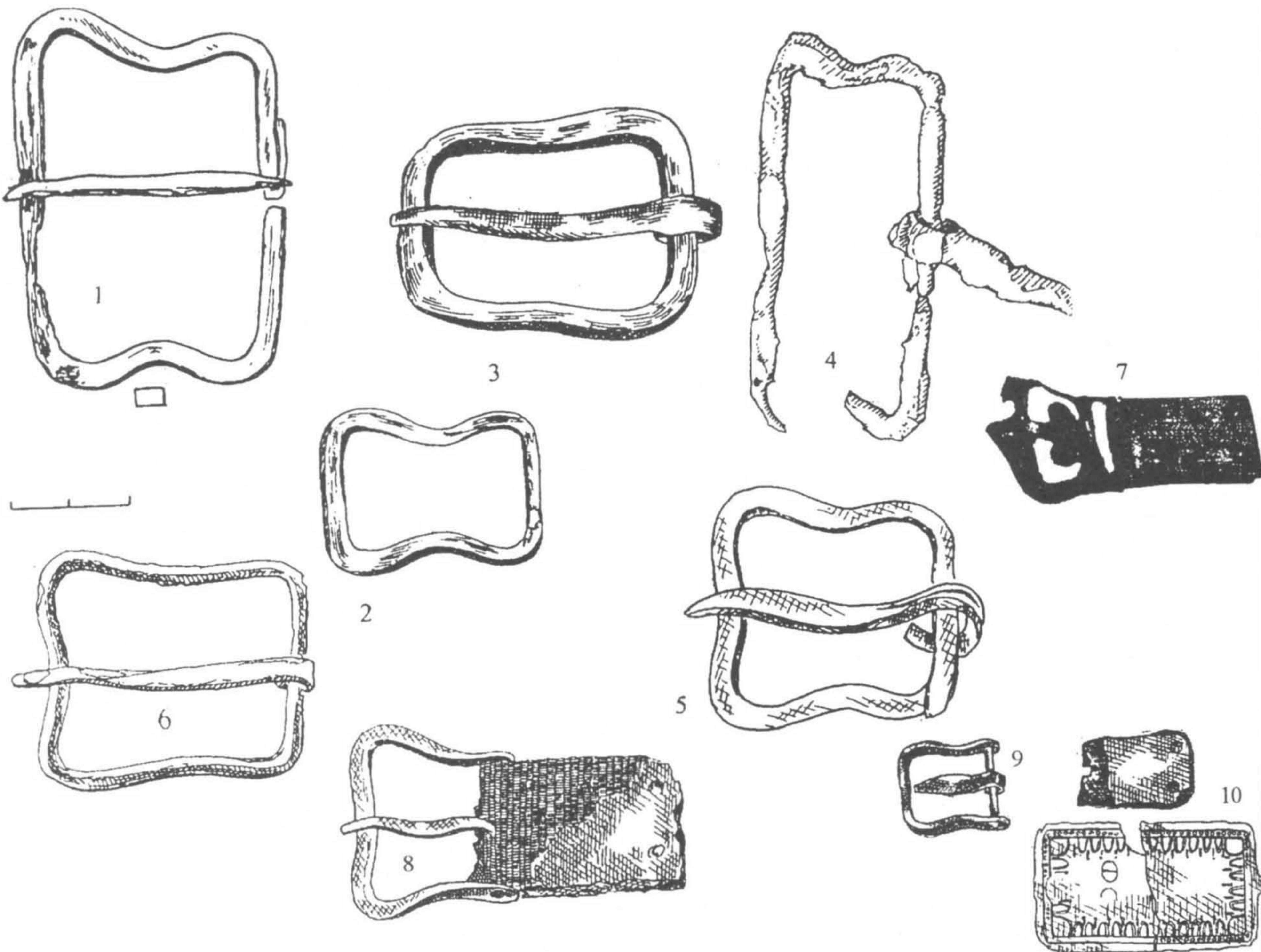
III tipas, 2 potipis, a atmaina (žinomi 4 vnt.).

Šios atmainos sagtys aptiktos dviejose radimvietėse:

- 1) Degsnė-Labotiškė, pilk. Nr. 6; 2) Taurapilis, pilk. Nr. 5. Sagtys iš šių dviejų radimviečių žalvarinės. Jos nedidelės, 2,2 x 1,7 cm ir 2,4 x 1,4 cm dydžio.

Sagtys iš šių pilkapių sudaro poras, nes jos buvo naudojamos pentinus prilaikantiems dirželiams susegti (pav. 3:11–12). Jų lankeliai skerspjūvyje ovalūs. Prie sagtelių buvo apkalai: Degsnės-Labotiškė – žalvariniai, dvigubi, pusapvalės formos, o Taurapilio – stačiakampio formos, žalvariniai, sidabro plokštelių dengtu paviršiumi. Šios atmainos išskirtinumas – tai užsegamojo liežuvėlio forma. Jis profiliuotas, smailgalys palenktais žemyn, o pagrinde yra paplatėjimas lyg kryžma, kuri puošta įmuštais taškučiais ar grioveliais.

IV tipas – tai archeologinėje literatūroje vadinamos keturkampės sagtys. Ši sagčių grupė yra gana gausi, šiuo metu žinomi 38 vienetai. Jų dydis gana įvairus

5 p a v. IV tipas, 4 potipis (Nr. 1–6); 4 potipio a atmaina (Nr. 7); b atmaina (Nr. 8–9), diržo apkalas (Nr. 10):
1 – Vyžiai, Utenos r., pilk. Nr. 6, d. k. 1; 2, 3 – Senieji Maceliai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 2, 19; 4, 6 – Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 7, 11, d. k. 2, 5; 5 – Katkuškės, Šalčininkų r., pilk. Nr. IV, d. k. 1; 7 – Žvirbliai, Vilniaus r., pilkapynas; 8–10 – Pučkalaukis, Vilniaus r., pilk. Nr. 18, d. k. 2; 9 – Kapitoniskės, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 33 (žalvarinė sagtis su apkalu). Piešė A. Ruzienė (1–6, 8–10); pagal: Volkaitė-Kulikauskienė, 1997 (7).

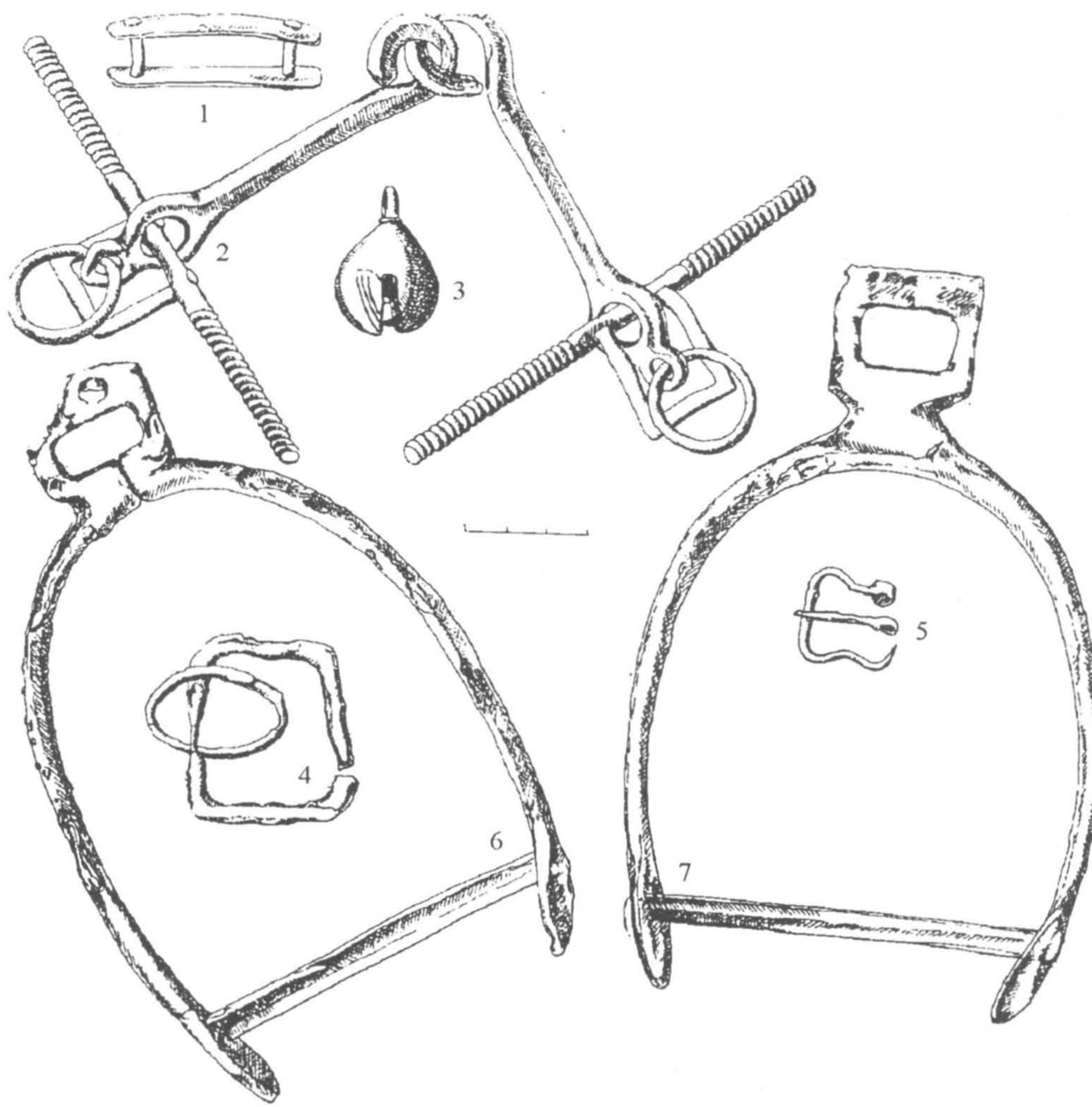
2,3–6,2 x 2,2–4,5 cm, o lankeliai skerspjūvyje – apvalūs, stačiakampiai ar kvadrato formos.

Aptariamo tipo sagčių išskirta keturi potipiai ir dvi potipių atmainos. Tokį skirstymą salygoja sagčių lankelio šonų profiliavimas bei keturkampės jų formos variantai (kvadratas, stačiakampus, trapecija ir pan.) bei konstrukcijos ypatybės.

IV tipas, 1 potipis – tai sagtys, kurių prikinė dalis bei nugarėlė tiesios, o šonai profiliuoti, kampai užapvalinti. Šio potipio sagčių žinome 13 vienetų, jų dydis gana įvairus – 2,6–4,5 x 2,1–3,7 cm (pav. 4:1–4). Lankeliai skerspjūvyje kvadrato arba stačiakampio formos arba šiu formų tik suapvalintais kampais. Užsegamieji liežuvėliai daugiausia plokšti, profiliuoti. Visi žinomi egzemplioriai – geležiniai.

IV tipas, 1 potipis, atmaina a – žinomi 3 vienetai (pav. 4:5–7). Šių sagčių dydžiai svyruoja tarp 3,3–5,0 x 2,1–3,3 cm, lankeliai skerspjūvyje stačiakampio formos. Ši atmaina išsiskiria žymiu profiliavimu. Aprašomųjų sagčių šonai (priekis ir nugarėlė – tiesūs) smarkiai profiliuoti – išmaugti, primena skaičių „8“, užsegamieji liežuvėliai taip pat profiliuoti. Visos sagtys – geležinės.

IV tipas, 2 potipis – tai retas sagčių potipis, susidedantis iš dviejų geležinių sagčių. Jos 2,6–4,5 x 2,1–3,3 cm dydžio. Šių sagčių profiliuota prikinė dalis bei šonai, o nugarėlė tiesi; lankelis skerspjūvyje stačiakampio formos. Užsegamieji liežuvėliai plokšti, profiliuoti (pav. 4:8–9).

6 p a v. Skubėtai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 11, d. k. 1: 1 – apkolas, 2 – žąslai, 3 – skambaliukas, 4, 5 – sagtys, (IV tipas, 4 potipis) 6, 7 – balno kilpos. Piešė A. Ruzgienė.

IV tipas, 3 potipis – tai negausi trijų geležinių sagčių grupelė. Jos kvadrato arba artimos kvadratui formos, su užapvalintais kampais. Lankeliai skerspjūvyje stačiakampio formos, $4,0\text{--}4,5 \times 4,0\text{--}4,9$ cm dydžio. Užsegamieji liežuvėliai skerspjūvyje apskriti (pav. 4:10–12).

IV tipas, 4 potipis – trapecijos formos. Tai gausiausias potipis keturkampių sagčių grupėje, žinoma 20 vienetų (pav. 5:1–6). Daugelio sagčių šonai profiliuoti, o prikinė dalis arba tiesi, arba užapvalinta ir tik vienos sagties priekis (pav. 5:6) įlenktas į vidų. Dydis gana įvairus, svyruoja tarp $2,2 \times 1,3$ ir $6,2 \times 4,7$ cm. Lankeliai skerspjūvyje apskriti, stačiakampio ar kvadrato formos. Užsegamieji liežuvėliai plokšti, nežymiai profiliuoti. Visos sagtys geležinės, išskyrius vieną žalvarinę iš Alinkos (Raistinės) pilkapyno. Ji $3,8 \times 2,9$ cm dydžio (Bliujienė, 1992, p. 124). Iš šio

potipio išsiskiria dvi sagtys: viena rasta Degsnės – Labotiškės pilkapyne (pilk. Nr. 1, gr. k. Nr. 3), o kita – Skubėtų pilkapyne (pilk. Nr. 11, deg. k. Nr. 1).

Prie pirmosios sagties nugarėlės buvo prikabintas žalvarinis apkolas. Apkalas pailgas, stačiakampio formos, dvigubas. Apkalo galai buvo sukabinti kniedėmis, kurių išliko tik viena (pav. 7:1).

Sagtis iš Skubėtų įdomesnė tuo, kad į ją įkabinta geležinė neaiškios paskirties grandelė (pav. 6:4). Grandis ovalo formos, apskrita skerspjūvyje ($3,6 \times 2,4$ cm dydžio).

IV tipas, 4 potipis, a atmaina – žinoma tik viena sagtis iš Žvirblių pilkapyno (Volkaitė-Kulikauskienė, 1997, p. 56, 57, pav. Nr. 44). Tai trapecijos formos, netaisyklingo stačiakampio formos skerspjūvyje lankeliu sagtis. Sagtis savotiškai pratęsta prie jos nugarėlės esančiu stačiakampio formos pailginimu

(lyg apkalu), į kurį įkabintas dvigubas stačiakampio formos apkalas su keturiomis kniedėmis. Apkalas puoštas iškilių ir įmuštų keturkampių taškučių cilėmis. Įdomus ir užsegamasis liežuvėlis, jis plokščias, nežymiai profiliuotas ir su paplatinimu – kryžma pagrinde, kuri puošta koncentriniais apskritimais. Sagties paviršius puoštas skersiniai grioveliais (pav. 5:7).

IV tipas, 4 potipis, b atmaina – tai dvi sagtys. Viena – geležinė – rasta Pučkalaukio pilkapyno, pilk. Nr. 18, deg. k. Nr. 2 (Jankevičienė, 1958, p. 41, 43, pav. Nr. 6), kita – žalvarinė – aptikta Kapitoniskių pilkapyne, pilk. Nr. 33 (Tautavičius, 1957).

Šios dvi sagtys išskirtos į atskirą atmainą dėl savo konstrukcijos (primena sagtę iš Mėžionių pilkapyno).

Pirmoji, geležinė, 3,1 – 4,5 x 4,0 cm dydžio, profiliuotais šonais ir nežymiai profiliuotu priekiu (pav. 5:8). Sagties lankelis ir užsegamasis liežuvėlis skerspjūvyje stačiakampio formos. Užsegamasis liežuvėlis – profiliuotas. Prie sagties išliko dvigubas geležinis, stačiakampio formos apkalas. Apkalo galas sukabintas dviem kniedėmis. Su šia sagtimi, manoma, yra sietinas ir žalvarinis apkalas, rastas tame pačiame kape. Šio apkalo plotis atitinka geležinio apkalo, kuris prikabintas prie sagties, plotį.

Žalvarinis apkalas (pav. 5:10) – tai stačiakampio formos plokštėlė užapvalintais kampais, 5,1 x 3,9 cm dydžio. Apkalas puoštas įmuštais taškučiais, „lapeliais“ bei įrežtais grioveliais. Jo galuose yra po mažą liežuvėlį, kuriais apkalas greičiausiai buvo pritvirtintas prie diržo. Panašūs žalvariniai apkalai rasti Lentupio pilkapiuose (Lietuvos, 1961, p. 324, pav. 224: 5, 6).

Reikia pažymeti, kad geležiniame apkale prie sagties išliko paties diržo fragmentas – tai austinė juosta (Volkaitė-Kulikauskienė, 1997, p. 58).

Kita šios atmainos sagtis – žalvarinė, 2,5 x 2,3 cm dydžio, rasta Kapitoniskių pilkapyne (pav. 5:9). Šios sagties šonai ir užsegamasis liežuvėlis profiliuoti, o prie sagtelės nugarėlės pritvirtintas dvigubas žalvarinis apkalas, kurio vienas galas sukabintas kniedėmis. Apkale išliko odinio diržo fragmentas.

Kaip minėta, šių dviejų sagčių skiriamasis bruožas – jų konstrukcija. Iš vienos metalo juostelės pagaminta tik dalis sagties: šonai ir priekis, o nugarėlė, prie kurios pritvirtintas (įkabintas) užsegamasis liežuvėlis, yra įstatyta kaip atskira detalė.

Šios atmainos sagtys yra panašios savo konstrukcija, iš dalies ir forma, į sagtis, randamas kituose Lietuvos laidojimo paminkluose, vakarinėje ar centrinėje Lietuvos dalys. Jų rasta Laiviuose, Kretingos r., Veršvuoje, Kauno miestas (Lietuvos, 1961, p. 436, 437, pav. 305–306), Žasine, Šilalės r. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1997, p. 59, pav. 47).

SAGČIŲ PADĒTIS KAPE. IKAPĖS SUTINKAMOS SU SAGTIMIS. SAGČIŲ PASKIRTIS.

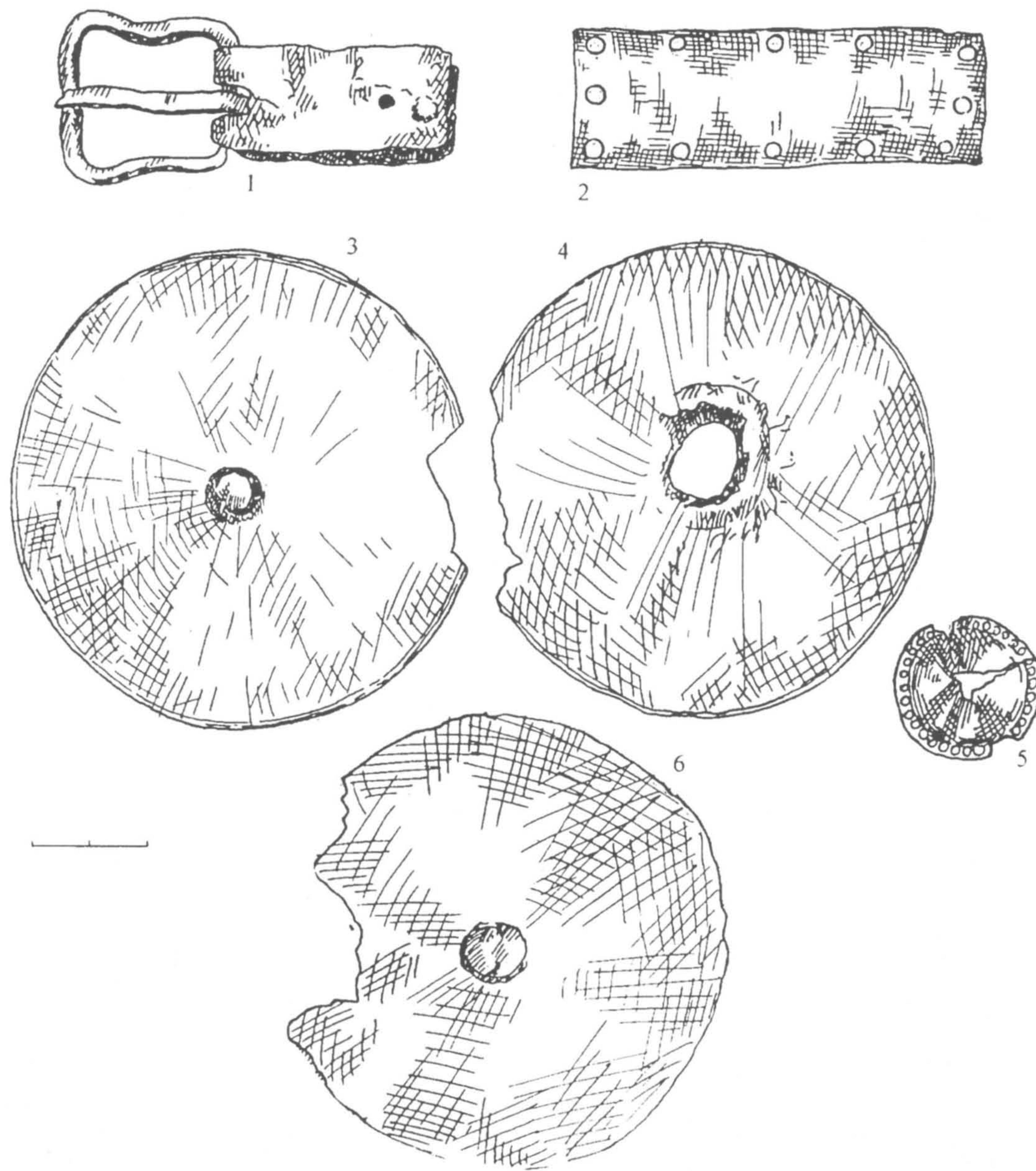
Aptariamame regione anksti įsigalėjo mirusuju deginimo paprotys. Turima medžiaga yra daugiausia iš degintinių palaidojimų, todėl keblu aptarinėti sagčių paskirtį, remiantis jų padėtimi kape. Tik kapai su griautiniai palaidojimais šiek tiek leidžia užpildyti šią spragą.

Apžvelgsime keletą įvairių palaidojimų grupių, kuriose, be kitų įkapių, buvo rasta sagčių – tai griautiniai ar degintiniai žmonių ir žirgų kapai.

Vieni iš tokų yra Degsnės–Labotiškių pilkapyno pilkapių Nr. 1 ir 6. Pilkapyne Nr. 6, griautiniame kape, aptiktos dvi ovalios sagtelės (III tipas, 2 potipis, a atmaina) savo pirminėje vietoje. Jos, kaip manoma, buvo naudojamos pentinų pritvirtinimo dirželiuose (Tautavičius, 1972, p. 47; 1996, p. 261, pav. 126). Dirželiai, laikę pentinus, dar buvo papuošti žalvariniai ištesto trikampio formos apkalais. Apkalų viršutinė pusė dengta sidabro plokšteli, puošta pakraščiu cinančia „akučių“ ir smulkių duobučių eilute. Plačiajame apkalo gale yra trys skylutės pritvirtinimui (apkalo ilgis – 6,9 cm, plotis – 1,5 cm) (pav. 3:12). Tokios pačios konstrukcijos ir paskirties sagčių komplektas (sagtys su apkalais, dirželių galų apkalai bei apskriti apkalėliai, dengę likusių dirželio dalij) aptiktas Taurapilio pilkapyne, Utėnos r. (Tautavičius, 1981, p. 26, pav. 19–21). Sidabrinė (?) sagtis iš Borovos (Šilinės) pilkapyno (III tipo, 2 potipio) buvo rasta krūtinės srityje ir greičiausiai naudota rūbui susegti. Ji buvo rasta kartu su stačiakampio formos apkalu.

Greičiausiai savo pirminėje vietoje (dalies kapo aiškiai suardyta) aptikta nedidelė apskrita (I tipas, 1 potipis) geležinė sagtelė Migonių pilkapyne (pilk. Nr. 1, gr. k. 1). Kaišiadorių r. Ši sagtelė buvo mirusiojo krūtinės srities dešinėje pusėje. Be šios sagties, kape buvo dar dvi sagtys ne savo pirminėje vietoje ir žalvarinė lankinė lenktine kojele segė. Segė buvo rasta juosmens srityje, dešinėje pusėje (Volkaitė-Kulikauskienė, 1958, p. 60–61), tačiau daugiausia rastų sagčių yra iš degintinių kapų, todėl apžvelgsime ir šiuos palaidojimus.

Jau minėtame Degsnės–Labotiškių pilkapyne, be geležinės trapecijos formos (IV tipas, 4 potipis) sagties, rasta kamanų fragmentų, t. y. sagtis greičiausiai buvo naudojama kamanoms susegti. Kamanas sudarė: minėta sagtis; geležiniai trinariai žaslai; žalvarinė plokštėlė – apkalas su skylutėmis pritvirtinimui pakraščiuose ir trys žalvariniai plokšti apskriti (8,0 cm skersmens) apkalai (Tautavičius, 1972, p. 50) (pav. 7).

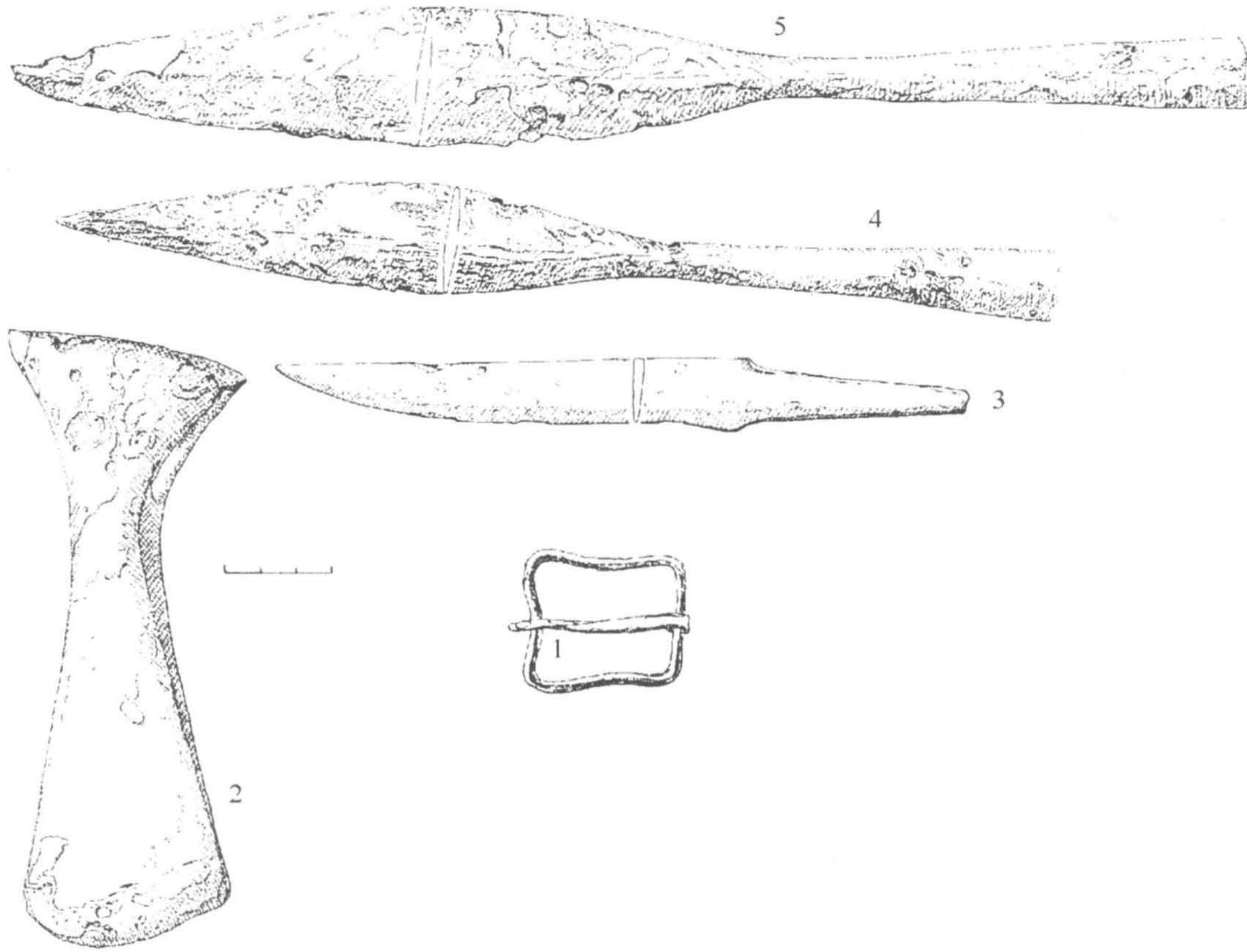

7 p a v. Kamanų likučiai. Degsnė – Labotiškiai, Molėtų r., pilk. Nr. 1, d. k. 3: 1 – sagtis su apkalu, 2–6 – apkalai. Piešė A. Ruzienė.

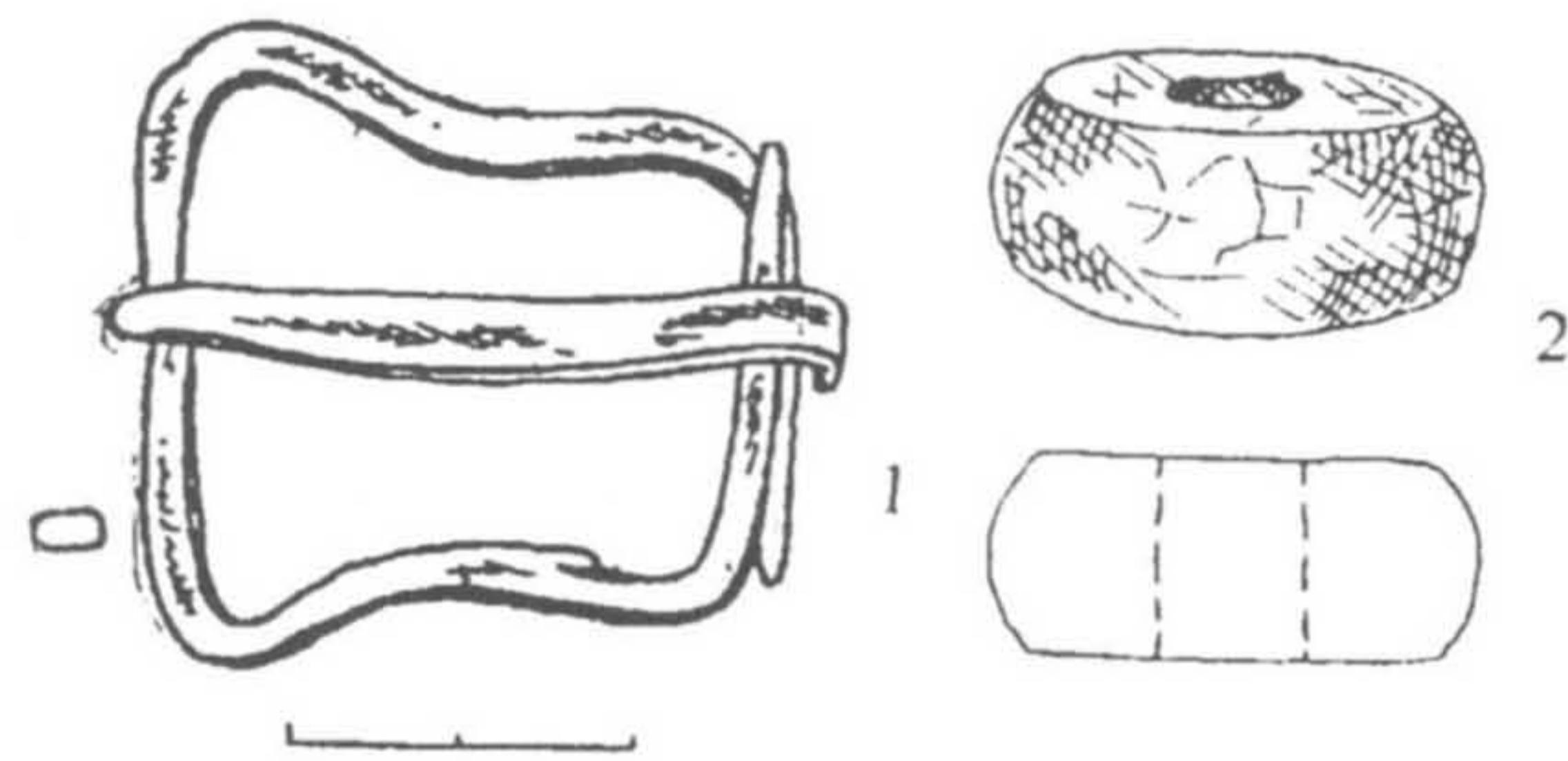
Kitos labai panašios kamanos, kurias sudarė geležiniai žąslai; geležinė trapecijos formos (IV tipas, 4 potipis) sagtis ir apskriti žalvariniai plokšti apkalai (Butėnienė, 1970, p. 65–66) buvo rasti Katkuškių pilkapyne, pilkapyje Nr. 4. Kartu su kamanomis buvo rastos ir kitos įkapės, susijusios su žirgu: dvi geležinės balno kilpos, geležinis pjautuvas bei geležiniai apkalai. Pastarieji apkalai analogiški rastiems Skubėtų pilkapyne (Kuncienė, 1985, p. 91, pav. 6).

Atrodytų, kad paminėtos sagtys ir jų radimas žirgo kape ir net prie tokios aiškios žirgo įkapės kaip

kamanos leistų teigti, kad IV tipo 4 potipio sagtys skirtinos bent jau žirgo aprangai plačiaja prasme. Tačiau Neravų pilkapyno pilk. Nr. 11, d. k. 5 ir kitų pilkapynų radiniai ankstesnį teiginį lyg ir paneigtų. Šiame kape (Neravų pilkapynas, pilk. Nr. 11, d. k. 5) įkapės sudarė geležinis pentinis siauraašmenis kirvis, geležinis įtveriamas tiesia nugarėle peilis ir du geležiniai įmoviniai lauro lapo formos plunksnomis ietigaliai (pav. 8). Jas sieti su žirgo palaidojimu netikslinga. Bevardeniškių (Sausių) pilkapyne, pilk. Nr. 14, d. k. 1 rasta analogiška sagtis (IV tipo,

8 p a v. Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 11, d. k. 5: 1 – sagtis, 2 – kirvis, 3 – peilis, 4–5 ietigaliai. Piešė A. Ruzienė.

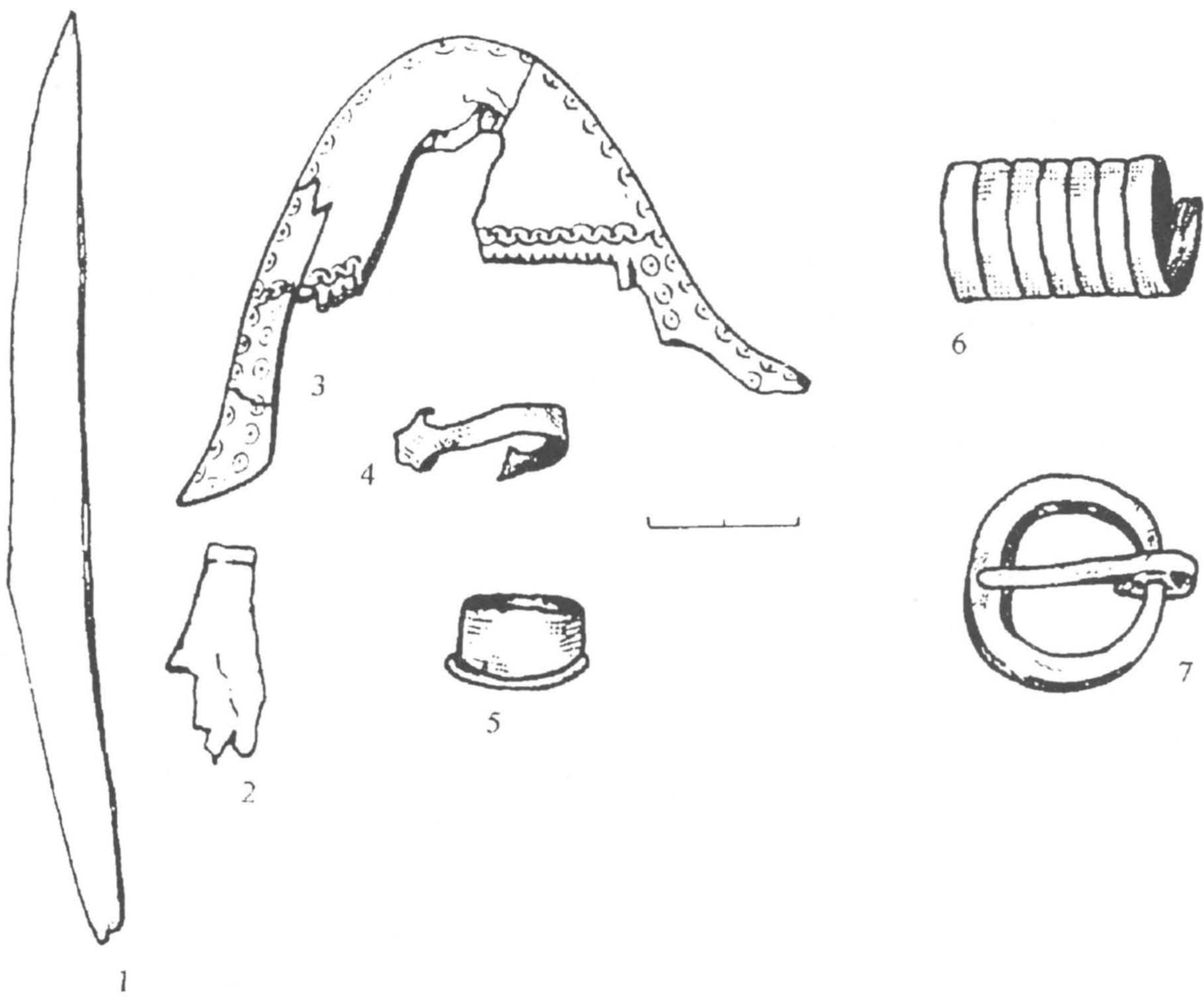
9 p a v. Bevandeniškės (Sausiai), Trakų r., pilk. Nr. 14, d. k. 1. Piešė A. Ruzienė.

4 potipio) su tokia moteriška įkape kaip moliniu verpstuku (pav. 9). Reikia pastebėti, kad analogiškas įkapių komplektas rastas ir šio pilkapyno pilkapyje Nr. 8 (Kuncienė, 1971).

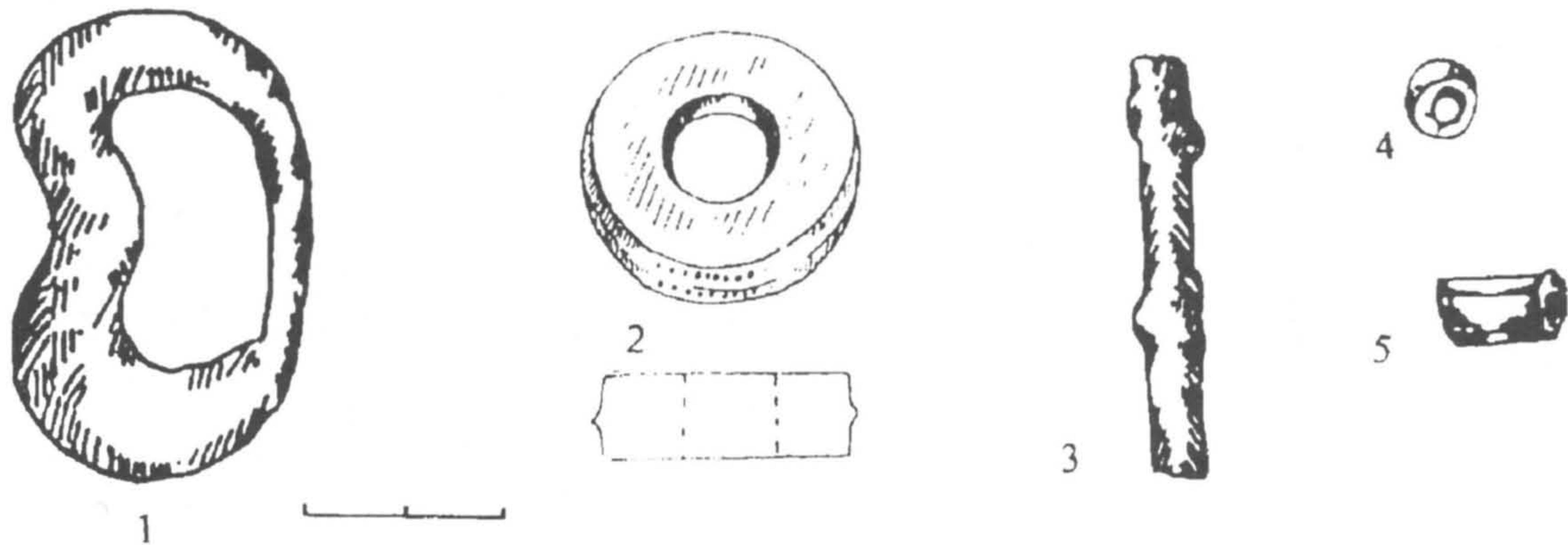
Sagčių moterų kapuose rasta ir kituose Rytų Lietuvos pilkapynuose. Kretuonių pilkapyne, pilk. Nr. 44, d. k. 1 su apskrita (I tipo, 1 potipio) geležinė sagtele aptiktas geležinis įtveriamas peilis; dvi žalvarinės ivyjos ir žalvarinis ivijinis žiedas, kurio

priekinės dalies vidurinė apvija – plati (žiedo skersmuo – 1,6 cm); neaiškios paskirties kaulinis dirbinys ir gana retas radinys – kaulinės šukos, puoštos įmuštomis „akutėmis“ ir įbrėžta dviguba bangele (pav. 10). To paties pilkapyno pilkapyje Nr. 13, d. k. 6 (pav. 11), laikytiname moters palaidojimu, be ovalo formos (III tipas, 1 potipis, a atmaina) geležinės sagties, buvo rasta cilindro formos molinis verpstukas, du stiklo karoliai bei geležinė yla (Butėnienė, 1978; 1980, 1982a).

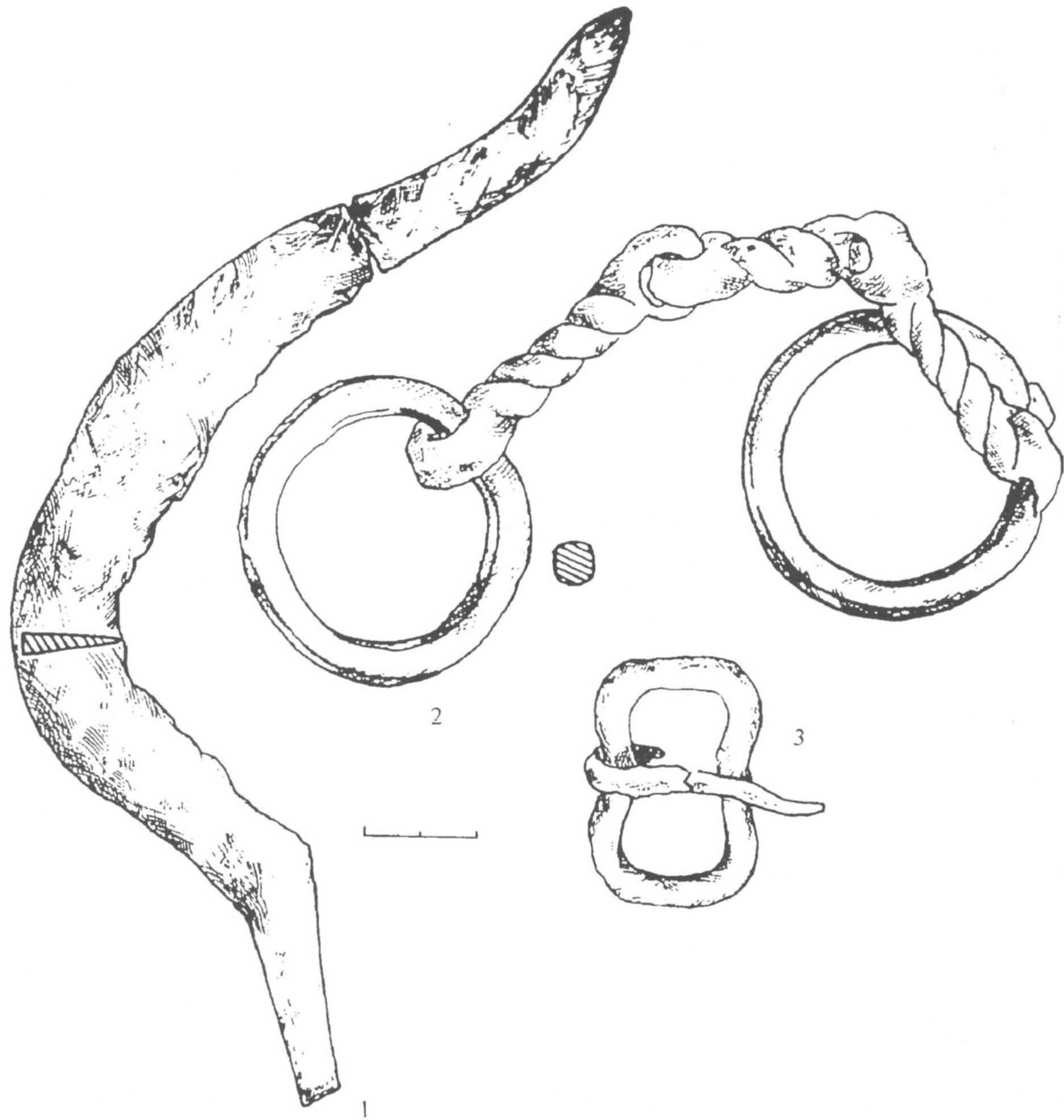
Konkretesnę sagčių paskirtį, atsižvelgiant į jų formą, rodytu tik IV tipo, 1 potipio, atmainos a sagtys. Šiuo metu turima medžiaga leidžia teigti, kad šios sagtys susijusios su žirgo įkapių komplektu, t. y. naudotos tik žirgo aprangoje (Volkaitė-Kuliukausienė, 1971, p. 20). Tokios sagtys aptiktos Kretuonių pilkapyne, pilkapyje Nr. 54, d. k. 1, kur (be sagties) buvo geležinis pjautuvas, šiek tiek atlenkta viršūnėle ir trinariai geležiniai žaslai su apvaliomis grandimis galuose (pav. 12). Skubėtų pilkapyno pilkapyje Nr. 2 rastas degintinis kapas 1 su analogiškomis įkapėmis, o Bevandeniškių (Sausių) pilkapyje Nr. 4 – analogiška sagtis.

10 p a v. Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 44, d. k. 1: 1 – sagtis, 2 – neaiškus kaulinis dirbinys, 3 – šukos, 4, 6 – įvijos, 5 – žiedas įvijinis, 7 – sagtis. Piešė A. Ruzienė.

11 p a v. Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 13, d. k. 6: 1 – sagtis, 2 – verpstukas, 3 – yla, 4–5 – karoliai. Piešė A. Ruzienė.

12 p a v. Kretuony, Švenčionių r., pilk. Nr. 54, d. k. 1: 1 – pjautuvas, 2 – žąslai, 3 – sagtis. Piešė A. Ruzienė.

Dalies sagčių lankeliai yra taip blogai išsilaike (aptrupėjė), kad jų negalima priskirti jokiam tipui, jos į bendrą skaičių nejeina.

IŠVADOS

Peržiūrėjus Rytų Lietuvos pilkapiuose aptiktą ir šiuo metu žinomą 121 sagtį iš 41 radimvietės (pav. 13), pastebėta, kad jos pagal savo išorinius bruožus – formą ar konstrukciją skirstytinos į keturis tipus.

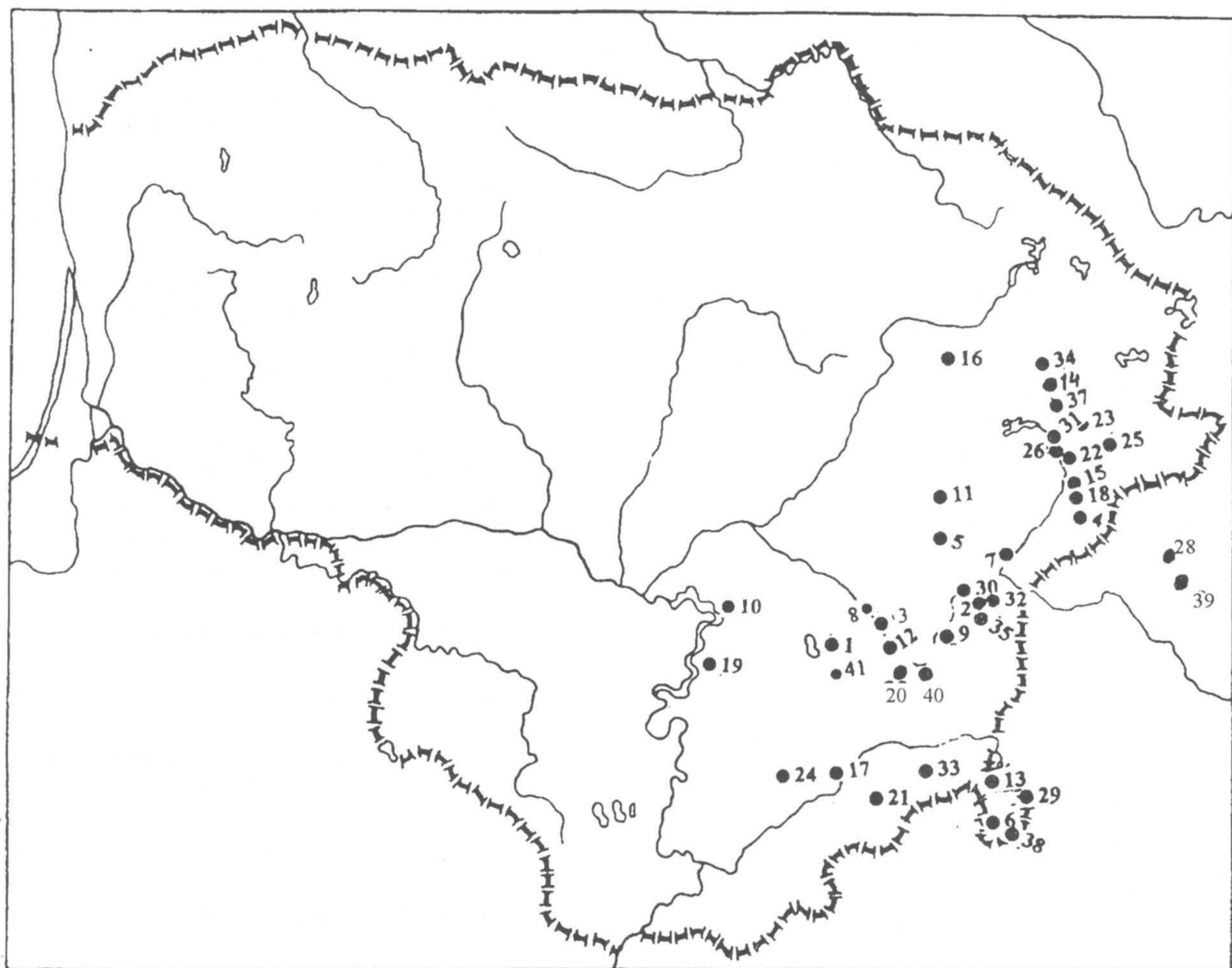
Papildomai šie tipai skirstomi į 11 potipių bei 6 atmainas. I tipas datuotinas IV a. – VI a., II tipas – IV a. pabaiga – V a., III tipas 1 potipis a atmaina – V a. pabaiga – VII a., b atmaina – VI–VIII a., c atmaina – V–VI a., d atmaina – V–VII a., III tipas 2 potipis V–VII a., a atmaina – V–VI a., IV tipas – VIII–XII a., 1 potipis b atmaina – VIII–IX a.

Dauguma sagčių greičiausiai yra vietinių meistrų gaminiai. Todėl importinės sagtys šiek tiek sunkiau išsitenka sudarytų tipų rėmuose. Tai pirmiausia liestų

Taurapilio pilkazio Nr. 5 medžiagą. Tačiau šis neatitikimas nėra toks jau didelis ir tai rodo, kad Rytų Lietuvos kultūros išsvystymo laipsnis buvo panašus bent jau į Vidurio Europos.

To paties tipo sagčių paskirtis buvo universalė, tik IV tipo 1 potipio a atmainos sagtys, ko gero, buvo naudojamos vien žirgo aprangai.

Sagtys aptinkamos tiek vyrų, tiek moterų kapuose. Atkreiptinas dėmesys į IV tipo sagčių kokybę. Dalis šio tipo sagčių pagaminta nekokybiskai. Jų lankelio galu sujungimas (suvirinimas) atsileidės arba bent jau aiškiai matomas – neapdailintas. Manau, kad tokios sagtys buvo pagamintos greičiausiai kaip įkapė, o ne naudoti buityje. Neatmestina galimybė, kad jas darė blogiau kalvystę išmanantis amatininkas.

- 13 pav. Sagčių radimo vietas: 1. Alinka (Raistinė), Trakų r.; 2. Baravykinė, Vilniaus r.; 3. Bevandenė (Sausiai), Trakų r.; 4. Borova (Šilinė), Švenčionių r.; 5. Degsnė – Labotiskiai, Molėtų r.; 6. Dieveniškės, Šalčininkų r.; 7. Dvyliškės (Paraistis), Vilniaus r.; 8. Grabijolai, Vilniaus r.; 10. Kapitoniskės, Kaišiadorių r.; 11. Karališkės, Molėtų r.; 12. Karmazinai, Vilniaus r.; 13. Katkuškės, Šalčininkų r.; 14. Kirdeikiai (Stripeikiai), Utenos r.; 15. Kretnonys, Švenčionių r.; 16. Kriokšlys, Anykščių r.; 17. Senieji Maceliai, Šalčininkų r.; 18. Mėzionys, Švenčionių r.; 19. Migony, Kaišiadorių r.; 20. Neravai (Grigiškės), Trakų r.; 21. Pabarė, Šalčininkų r.; 22. Padubė-Šaltaliūnė, Švenčionių r.; 23. Palūšė, Ignalinos r.; 24. Pamusis, Varėnos r.; 25. Papiškės, Švenčionių r.; 26. Pavajuonis-Rékučiai, Ignalinos r.; 27. Polianki, Baltarusija; 28. Ponizje, Baltarusija; 29. Poškai, Šalčininkų r.; 30. Pučkalaukis, Vilniaus r.; 31. Rékučiai (Pakretuonis), Švenčionių r.; 32. Skersabaliai, Vilniaus r.; 33. Skubėtai, Šalčininkų r.; 34. Taurapilis, Utenos r.; 35. Varapniškės, Vilniaus r.; 36. Buv. Vilniaus gubernija.; 37. Vyžiai, Utenos r.; 38. Zabieliškės, Šalčininkų r.; 39. Zasvirė, Baltarusija; 40. Žvirbliai, Vilniaus r. (Vilniaus m.); 41. Skersabaliai, Trakų r. Sudarė E. Butėnas.

SAGČIŲ SARAŠAS IR GEOGRAFINĖ RODYKLĖ

I tipas, potipis 1

1. Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 44, d. k. 1. LNM AR 595:163
Literatūra: Butėnienė, 1982a.
2. Migony, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 1, gr. k. 1. LNM AR 224:3.
Literatūra: Volkaitė-Kulikauskienė, 1958.
3. Pavajuonio – Rėkučių, Ignalinos r., pilk. Nr. 11, gr. k. 1. Švenčionių muziejus „Nalšia“.
Literatūra: Semėnas, 1998a, p. 151.
4. Varapniškės, Vilniaus r.
Literatūra: Lietuvių, 1966, pav. 17.

I tipas, potipis 2

1. Baravykinė, Vilniaus r., pilk. Nr. 1, d. k. 1.
Literatūra: Šimėnas, 1998a, p. 160.
2. Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 7, d. k. 5. LNM 117:68
Literatūra: Kuncienė, 1983, p. 55–57.
- 3–5. Taurapilis, Utenos r., pilk. Nr. 5, gr. k. LNM 540:18, 19, 26.
Literatūra: Tautavičius, 1981.

II tipas

1. Mėzionys, Švenčionių r.
Literatūra: Покровский, 1897, p. 168–171.

III tipas

III tipas, 1 potipis, atmaina a

- 1–2. Grabijolai, Vilniaus r., atsitiktiniai radiniai. LNM AR 102:6,7.
Literatūra: Таутавичюс, 1959, p. 148.
3. Kirdeikiai (Stripeikiai), Utenos r., atsitiktinis radinys. LNM AR 142:4.
Literatūra: Lietuvos, 1961, p. 544; Lietuvos, 1977, p. 54, 108.
4. Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 13, d. k. 6. LNM AR 595:24.
Literatūra: Butėnienė, 1978, p. 132–136.
- 5–16. Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 1, d. k. 1; pilk. Nr. 13, d. k. 3 (2 vnt.); pilk. Nr. 18, d. k. 2; pilk. Nr. 19, d. k. 1; pilk. Nr. 20, d. k. 1; pilk. Nr. 24, d. k. 1; pilk. Nr. 25, d. k. 2; pilk. Nr. 28, d. k. 3 (2 vnt.); pilk. Nr. 32, d. k. 2; pilk. Nr. 38, d. k. 2 LNM AR 117:31, 144, 177, 178, 185, 188, 194, 200, 213, 223, 224, 231.

Literatūra: Kuncienė, 1978; 1983.

17–18. Pabarė, Šalčininkų r., pilk. Nr. 4 ir atsitiktiniai radiniai. LNM AR 127:14, 32.

Literatūra: Jankevičienė, 1961, Kuncienė, 1969.

19–23. Paduobė – Šaltaliūnė, Švenčionių r., pilk. Nr. 4, d. k. 1; pilk. Nr. 6, d. k. 2. Radiniai LNM.

Literatūra: Steponaitis, 1992; 1996.

24–25. Papiškės, Švenčionių r., pilk. Nr. 7, d. k. 2, gr. k. 3. Švenčionių muziejus „Nalšia“.

Literatūra: Semėnas, 1998b, p. 152–154.

26–32. Pamusis, Varėnos r., pilk. Nr. nežinomi, LNM AR 122:101, 102, 104, 105–108.

Literatūra: Szukiewicz, 1900; Kuncienė, 1973a.

33. Polianki, Vilniaus r. LNM AR 152:2.

34. Ponizje (Понизье) Baltarusija

Literatūra: Гуревич, 1962, p. 62, pav. 49:3.

35–36. Taurapilis, Utenos r., pilk. Nr. 1, 6. LNM AR 540: 6, 43.

Literatūra: Tautavičius, 1981, p. 18–42.

37–38. Buv. Vilniaus gubernija, VDKM 751:31, 32

Literatūra: Lietuvių, 1966, pav. 19.

39–40. Vyžiai, Utenos r., pilk. Nr. 5, d. k. 2; pilk. Nr. 9, d. k. 2. LNM Ar 654:6, 25.

Literatūra: Tautavičienė, 1984.

41. Zabieliškės, Šalčininkų r., pilk. Nr. 1, d. k. 2.

Literatūra: Butėnienė, 1974.

42–43. Zasvirė (Засвирь) Baltarusija.

Literatūra: Гуревич, 1962, p. 66, pav. 53:1, 2, 5.

III tipas, 1 potipis, atmaina b

1. Pamusis, Varėnos r., pilk. Nr. nežinomas, LNM AR 122:103.

Literatūra: Szukiewicz, 1900; Kuncienė, 1973a.

2–4. Rėkučiai (Pakretuonys), Švenčionių r., pilk. Nr. 22, d. k. 1, 2, 3.

Literatūra: Girininkas, 1994.

III tipas, 1 potipis, atmaina c

1–2. Taurapilis, Utenos r., pilk. Nr. 5, LNM AR 540:36, 37.

Literatūra: Tautavičius, 1981.

III tipas, 1 potipis, atmaina d

1. Skersabaliai, Vilniaus r., pilk. Nr. 5, d. k. 3.
Literatūra: Šimėnas, 1998c.

2. Zasvirė (Засвирь) Baltarusija.

Literatūra: Гуревич, 1962, p. 62, 66, pav. 49:5.

III tipas, 2 potipis

1. Alinka (Raistinė), Trakų r., atsitiktinis radinys. VDKM 1048:23.

- Literatūra: Bliujienė, 1992.
- 2.** Borova (Šilinė), Švenčionių r.
Literatūra: Покровский, 1897, p. 168–171.
- 3–4.** Degsnė – Laboškiai, Molėtų r., pilk. Nr. 6
ir 7. LNM AR 549:21, 24.
- Literatūra: Tautavičius, 1972.
- 5.** Dvyliškis (Paraistis), Vilniaus r., pilk. Nr. 1
(11), gr. k. 3. LNM neinv.
- Literatūra: Šimėnas V. 1998b, pav. 15:7.
- 6.** Karmazinai, Vilniaus m. LNM AR 121:111.
- Literatūra: Jakimowicz, 1929; 1948.
- 7.** Kairėnai, Vilniaus r., LNM AR 96:7.
- Literatūra: Sadauskaitė, 1959.
- 8.** Karališkiai, Molėtų r., atsitiktiniai radiniai.
- Literatūra: Strazdas, Zabiela, 1996, p. 59, pav. 5.
- 9.** Kriokšlys, Anykščių r., perkasa 2, k. 4.
- Literatūra: Zabiela, 1996, p. 91, pav. 10.
- 10–11.** Migony, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 1. LNM AR 224:1, 2.
- Literatūra: Volkaitė-Kulikauskienė, 1958.
- 12–13.** Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 1,
d. k. 1; pilk. 7, d. k. 5; pilk. Nr. 20, d. k. 1; pilk.
Nr. 43, d. k. 2. LNM ATR 117:32, 68a, 189, 235.
- Literatūra: Kuncienė, 1983, p. 55–57.
- 14.** Palūšė, Ignalinos r., pilk. Nr. 1, d. k. 1. LNM AR 619:8.
- Literatūra: Butėnienė, 1982b.
- 15.** Poškai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 2. LNM AR 171:1.
- Literatūra: Tautavičius, 1958, p. 67–68.
- 16.** Skersabalai, Trakų r., pilk. Nr. 1.
- Literatūra: Abaravičius, 1992.
- 17.** Taurapilis, Utenos r., pilk. Nr. 5. LNM AR 540:22.
- Literatūra: Tautavičius, 1981.
- 18.** Buv. Vilniaus gubernija, atsitiktinis radinys. KVDKM 1771.
- Literatūra: Lietuvių, 1958, pav. 544.

III tipas, 2 potipis, atmaina a

- 1–2.** Degsnė–Laboškiai, Molėtų r., pilk. Nr. 6. LNM AR 549:17, 18.
- Literatūra: Tautavičius, 1972, p. 48–50.
- 3–4.** Taurapilis, Utenos raj., pilk. Nr. 5. LNM AR 540:34, 35, 40.
- Literatūra: Tautavičius, 1981.

IV tipas, 1 potipis

- 1.** Bevandeniškė (Sausiai), Trakų r., pilk. Nr. 8. LNM AR 439:30.
- Literatūra: Kuncienė, 1971.

- 2–3.** Kapitoniskės, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 9, 11. LNM AR 61:127, 145.
- Literatūra: Tautavičius, 1957.
- 4.** Karmazinai, Vilniaus r., pilk. Nr. 16. LNM AR 121:57.
- Literatūra: Cehak – Holubowiczowa, 1955.
- 5.** Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 5, d. k. 1; pilk. Nr. 47, d. k. 2. LNM AR 595:1, 182.
- Literatūra: Butėnienė, 1978; 1982a.
- 6.** Senieji Maceliai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 19. LNM AR 124:17.
- Literatūra: Holubowicz, 1937, p. 84.
- 7.** Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 16, d. k. 2. AR 117:152.
- Literatūra: Kuncienė, 1983.
- 8–9.** Pamusis, Varėnos r., pilk. Nr. 6 ir 11. LNM AR 122:36, 171.
- Literatūra: Kuncienė, 1973a.
- 10.** Skubėtai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 11, d. k. 1. LNM AR 215:24.
- Literatūra: Kuncienė, 1985.

IV tipas, 1 potipis, atmaina a

- 1.** Bevandeniškė (Sausiai), Trakų r., pilk. Nr. 4. LNM AR 439:4.
- Literatūra: Kuncienė, 1971.
- 2.** Kretuonys, Švenčionių r., pilk. Nr. 54, d. k. 1. LNM neinventorinta.
- Literatūra: Butėnienė, 1982a.
- 3.** Skubėtai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 2. LNM AR 215:7.
- Literatūra: Kuncienė, 1985.

IV tipas, 2 potipis

- 1.** Kapitoniskės, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 28. LNM AR 61:220.
- Literatūra: Tautavičius, 1957, p. 95–109.
- 2.** Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 15, d. k. 2. LNM AR 117:146.
- Literatūra: Kuncienė, 1983.

IV tipas, 3 potipis

- 1.** Dieveniškės, Šalčininkų r., pilk. Nr. 1. LNM AR 133:5.
- Literatūra: Tautavičius, 1958.
- 2.** Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 4, d. k. 2. AR 117:35.
- Literatūra: Kuncienė, 1983.
- 3.** Skubėtai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 3, d. k. 1. LNM AR 215:9.
- Literatūra: Kuncienė, 1985.

IV tipas, 4 potipis

1–5. Alinka (Raistinė), Trakų r., pilk. Nr. 1, 2, 8 ir atsitiktinis. LNM AR 562:7, VDKM 1048:22 ir TIM neinventorinta.

Literatūra: Bliujienė, 1992.

6. Bevandeniskės (Sausiai), Trakų r., pilk. Nr. 14, d. k. 1. LNM AR 139:10.

Literatūra: Kuncienė, 1971.

7. Degsnė–Labotiškiai, Molėtų r., pilk. Nr. 1, d. k. 3. LNM AR 549:1.

Literatūra: Tautavičius, 1972

8–9. Katkuškės, Šalčininkų r., pilk. Nr. 1, d. k. 1; pilk. Nr. 4, d. k. 1. LNM AR 136:6, 14.

Literatūra: Butėnienė, 1970, Kuncienė, 1973b.

10–12. Senieji Maceliai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 2, 19. LNM AR 124:4, 15, 16.

Literatūra: Holubowicz, 1937, p. 84.

13–14. Neravai (Grigiškės), Trakų r., pilk. Nr. 7, d. k. 2; pilk. Nr. 11, d. k. 5. LNM AR 117:61, 139.

Literatūra: Kuncienė, 1983.

15–16. Skubėtai, Šalčininkų r., pilk. Nr. 3, d. k. 1. Nr. 11, d. k. 1. LNM AR 215:8, 23.

Literatūra: Kuncienė, 1985.

17. Vyžiai, Utenos r., pilk. Nr. 6, d. k. 1. LNM AR 654:11.

Literatūra: Tautavičienė, 1984.

IV tipas, 4 potipis, a atmaina

1. Žvirbliai, Vilniaus m., pilk. Nr. 49, d. k. 11. Radinys Varšuvos archeologijos muziejuje.

Literatūra: Jakimowicz, 1929; 1948, Volkaitė-Kulikauskienė, 1997, p. 58, pav. 44.

IV tipas, 4 potipis, b atmaina

1. Kapitoniskės, Kaišiadorių r., pilk. Nr. 33. LNM AR 61:224.

Literatūra: Tautavičius, 1957, p. 95–109.

2. Pučkalaukis, Vilniaus r., pilk. Nr. 18, d. k. 2. LNM AR 123:9.

Literatūra: Jankevičienė, 1958; Volkaitė-Kulikauskienė; 1997, p. 58.

LITERATŪROS SARAŠAS

Abaravičius G., 1992 – Skersabalės pilkapyno kasinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. 2, p. 69.

Bliujienė A., 1992 – Alinkos (Raistinės) pilkapių // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 8, p. 105–127.

Butėnienė E., 1970 – Katkuškių, Eišiškių raj., pilkapių tyrinėjimai 1969 metais // AETL 1968 ir 1969 m. Vilnius, 1970, p. 64–66.

Butėnienė E., 1974 – Zabieliškių (Šalčininkų raj.) pilkapių tyrinėjimai 1972–1973 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p. 53–54.

Butėnienė E., 1978 – Kretuonių (Švenčionėlės raj.) pilkapių tyrinėjimai 1976–1977 metais // ATL 1976–1977 metais. Vilnius, 1978, p. 132–136.

Butėnienė E., 1980 – Kretuonių (Švenčionėlės raj.) pilkapių tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. Vilnius, 1980, p. 56–59.

Butėnienė E., 1982a – Kretuonių pilkapių tyrinėjimai // ATL 1980 ir 1981 metais. Vilnius, 1982, p. 65–67.

Butėnienė E., 1982b – Palūšės pilkapių // ATL 1980 ir 1981 metais. Vilnius, 1982, p. 67–70.

Cehak-Holubowiczowa H., 1955 – Cmentarzysko kurhanowe z VI i VII w. w miejscowości Karmazyny koło miasta Troki w Litewskiej SSR // Wiadomości archeologiczne. Warszawa, 1955. R. 22, zesz. 3–4, p. 312–320.

Girininkas A., 1994 – Rékučių – Pakretuonės 1992 metais tyrinėjimai // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 103–104.

Holubowicz W., 1937 – Pięć lat pracy terenowej Muzeum Archeologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1933–1937) // Rocznik archeologiczny. Wilno, 1937. T. 1, p. 83–90.

Jakimowicz R., 1929 – Kultura Polski wszesnohistorycznej // Przegląd archeologiczny. Poznań, 1929. T. 4, p. 139–162.

Jakimowicz R., 1948 – Okres wszesnohistoryczny // Prehistoria ziem polskich. Kraków, 1948, p. 362–428, lent. 91–100.

Jankevičienė A., 1958 – Počkaluvkos pilkapių // MADA. 1958. T. 2(5), p. 37–50.

Jankevičienė A., 1961 – Pabarių pilkapių // MADA. 1961. T. 1(10), p. 37–48.

Kuncienė O., 1969 – Pabarių (Eišiškių raj.) pilkapių 1966 m. tyrinėjimai // MADA. 1969. T. 1(29), p. 57–68.

Kuncienė O., 1971 – Sausių (Trakų raj.) pilkapių // MADA. 1971. T. 1(35), p. 73–85.

Kuncienė O., 1973a – Pamusio (Varėnos raj.) pilkapių (2. Radiniai) // MADA. 1973. T. 2(43), p. 103–123.

- Kuncienė O., 1973b – Katkuškių pilkapiai // MADA. 1973. T. 4(45), p. 91–106.
- Kuncienė O., 1978 – Neravų (Trakų raj.) pilkapyno tyrinėjimai 1976 ir 1977 metais // ATL 1976–1977 metais. Vilnius, 1978, p. 126–132.
- Kuncienė O., 1983 – Grigiškių (Neravų Trakų raj.) pilkapyno radiniai (2. Papuošalai) // MADA. 1983. T. 1(82), p. 49–60.
- Kuncienė O., 1985 – Degintiniai žirgų kapai Skubėtų (Šalčininkų raj.) X–XII a. pilkapyne // MADA. 1985. T. 1(90), p. 86–97.
- Lietuvos, 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- Lietuvos, 1977 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1977. T. 3.
- Lietuvių, 1958, 1966 – Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1958. T. 1; 1966. T. 2.
- Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.
- Sadauskaitė I., 1959 – Kairėnų ir Sciliūnų radiniai // MADA. 1959. T. 1(6), p. 59–70.
- Semėnas V., 1998a – Pavajuonio – Rėkučių pilkapyno tyrinėjimai 1996 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 150–152.
- Semėnas V., 1998b – Papiškių pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 152–154.
- Steponaitis V., 1992 – Paduobės – Šaltaliūnės (Švenčionių raj.) III grupės pilkapių 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. 1, p. 124–127.
- Steponaitis V., 1996 – Paduobės – Šaltaliūnės III grupės pilkapių tyrinėjimai 1995 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 83–84.
- Strazdas A., Zabiela G., 1996 – Karališkių piliakalnio tyrinėjimai 1994 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 56–59.
- Svetikas E., 1998 – Sagtys XIV–XVII a.: Tipai ir paskirtis (Pagal vėlyvųjų viduramžių kapinynų medžiagą) // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998. T. 15, p. 389–431.
- Szukiewicz W., 1900 – Kurhany ciałopalne w Pomorzu // Światowit. Warszawa. 1900. T. 2, p. 3–18, lent. 1.
- Šimėnas V., 1998a – Baravykinės pilkapyno 1–osios grupės tyrinėjimai 1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 159–161.
- Šimėnas V., 1998b – Dvyliškio (Paraisčių) pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 161–164.
- Šimėnas V., 1998c – Skersabalių pilkapyno 2–osios grupės tyrinėjimai 1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 165–168.
- Tautavičienė B., 1984 – Vyžių pilkapiai // ATL 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p. 66–69.
- Tautavičius A., 1957 – Kapitoniskių pilkapiai // MADA. 1957. T. 1, p. 95–109.
- Tautavičius A. 1958 – Šalčininkų rajono pilkapių tyrinėjimai // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1958. T. 1, p. 65–82.
- Tautavičius A., 1972 – Degsnės – Labotiškių pilkapių (Molėtų raj.) kasinėjimai 1970 metais // AETL 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p. 48–50.
- Tautavičius A., 1981 – Taurapilio „kunigaikščio“ kapas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1981. T. 2, p. 18–43.
- Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V – IX a.). Vilnius, 1996.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1958 – Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1958. T. 1, p. 44–64.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – Lietuviai IX–XII amžiais. Vilnius, 1970.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971 – Lietuvio kario žirgas. Vilnius, 1971.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1997 – Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai. Vilnius, 1997.
- Zabiela G. 1996 – Kriokšlio pilkapių vietas tyrinėjimai 1994 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 89–92.
- Бажан И. А., Каргаполцев С. Ю., 1989 – В-образные рифленные пряжки как хронологический индикатор синхронизации // Краткие сообщения Института археологии Академии Наук СССР. Москва, 1989. Вып. 198, п. 28–35.
- Гуревич Ф. Д., 1962 – Древности Белорусского Понемания. Москва-Ленинград, 1962.
- Покровский Ф. В., 1897 – К исследованию курганов и городищ на восточной окраине Литвы // Труды IX археологического съезда в Вильне. Москва. 1897. Т. 2, с. 138–196, табл. IX–XIII.
- Таутавичюс А., 1959 – Восточнолитовские курганы. // Вопросы этнической истории народов Прибалтики. Труды прибалтийской экспедиции. Москва, 1959. Т. 1, п. 128–153

AETL – Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje
 ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje
 d. k. - degintinis kapas
 gr. k. - griautinis kapas
 LNM - Lietuvos nacionalinis muziejus

MADA - Lietuvos TRS Mokslų Akademijos darbai.
 A serija
 pilk. - pilkapis
 TIM - Trakų istorijos muziejus
 VDKM - Vytauto Didžiojo karo muziejus Kaune

THE BUCKLES FROM BURIAL MOUNDS OF THE EASTERN LITHUANIA (THE TYPES, THE APPLICATION)

Eugenijus Butėnas

Summary

After the examination of 121 buckles from 41 sites they were classified into four types, 11 sub-types and 6 variants. The classification into types was performed according to the shape and specific features of constructions

The type I – round buckles and buckles of the shape of slightly pressed circle.

The Sub-type 1 – round buckles with sizes 1.7-4.5x2.0-4.0 cm (Fig. 1, Nos 1-3)

The Sub-type 2 – buckles of the shape of irregular slightly pressed circle. The front part of the arc often is thickened. The sizes of the buckles – 4.0-4.5x3.604.0 cm (Fig. 1, Nos 4-7)

The type I is dated to the late 4-6th c.c.

The Type II – “D” - shaped buckles. Only one example of such buckle is known (Fig. 1, Nos 8) – its size is 3.0x2.0 cm. The buckle is dated to the late 4-5th c.c.

The Type III – oval-shaped buckles. This group of buckles is the largest (73 buckles).

The Sub-type 1 – buckles which are similar to “B” letter. Their arcs are decorated with transversal cuts.

The variants a – oval-shaped buckles. Their front part is concave and the back part is convex (Fig. 2, Nos 1-8). The arcs are of the same width or with a slightly widened front part.

Dated to the late 5-7th c.c.

The variant b – oval-shaped buckles.

Their front part is concave and the back part is straight. Their sizes – 4.7-5.0x2.2-2.6 cm. decorated with transversal cuts.

Dated to the 6-8th c.c. (Fig. 2, Nos 11, 12).

The variant c – is represented by two buckles from Taurapilis burial mound site No 5. Their sizes are 3.0x2.0 cm and 2.4x1.8 cm. Their front part is slightly concave and the back part is straight.

Dated to the 5-6th c.c. (Fig. 2, Nos 13, 14)

The variant d – oval-shaped buckles with a slightly concave front part. Their buckling tongues have a considerably enlarged cross-shaped section at the base. The sizes – 4.0x2.7 cm and 4.5x3.0 cm (Fig. 2, Nos 15, 16).

Dated to the 5-7th c.c.

The Type III, the Sub-type 2 – the cross-section of these oval-shaped buckles is round and their front part often is thickened. The sizes – 2.2-7.0x1.4-3.7 cm

Dated to the 5-7th c.c. (Fig. 3, Nos 1-6).

The Type III, the sub-type 2, the variant a small oval-shaped buckles with oval cross-section of their arcs. Their buckling tongues have an cross-shaped enlarged section at the base (Fig. 3, Nos 10, 11).

Dated to the 5-6th c.c.

The Type IV – the so called quadrangular buckles. They are dated to the 7-12th c.c.

The Sub-type I – buckles with straight front and back parts, profiled sides and rounded corners. Their sizes – 2.6-4.5x2.1-3.7 cm (Fig. 4, Nos 1-4).

The variant a – the front and back parts of the buckles are straight and the sides are strongly profiled and similar to the number “8”. Their sizes – 3.3-5.0x2.1-3.3 cm (Fig. 4, Nos 5-7).

The Sub-type 2 – the buckles with a straight back part, profiled sides and a front part. The sizes – 2.6-4.5x2.1-3.3 cm (Fig. 4, Nos 8, 9).

The Sub-type 3 – square-shaped buckles or the buckles which shape is close to a square. Their sizes are 4.0-4.5x4.0-4.9 cm (Fig. 4, Nos 10-12).

The Sub-type 4 – trapezium-shaped buckles. Sides of the most of the them are profiled and the front part is straight or rounded and only one buckle with a concave front part was found. Their sizes – 2.2-6.2x1.3-4.7 cm (Fig. 5, Nos 1-6).

The variant a – the buckle from Žvirbliai (Vilnius city) burial ground. It is trapezium-shaped and continued with a rectangular plate at the back part (as with a sheathing) and to the latter a double sheathing is hooked. (Fig. 5, No 7).

The variant b – buckles with profiled sides and a back part which is fitted as a separate detail. The sizes of them are 3.1-4.5x4.0 cm and 2.5x2.3 cm (Fig. 5, Nos 8, 9).

Dated to the 8–9th c.c.

Most of the buckles were produced by local handicraftsmen. So, imported buckles may be a little more

hardly inserted into the frames of the described types (for example, the materials on Taurapilis burial mound site No 5).

Application of buckles of the type was universal. Only the buckles included into the Type IV sub-type 1 variant a were used only for clothes of horses.

Buckles are found both in graves of men and women.

A part of buckles included into the Type IV are of a low quality. A joint of the arc ends is grown weaker or at least is too clearly seen, not decorated. Probably, such buckles were produced for burying but not for everyday use.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The Type I Sub-types 1, 2 (Nos 1-7); the Type II (№ 8).

Fig. 2. The Type III Sub-type 1, variant a (№ 1-10).

Fig. 3. The Type III Sub-type 2 and the variant a of the Sub-type 2.

Fig. 4. The Type IV Sub-type 1 (№ 1-4) and the variant a (Nos 5-7).

Fig. 5. The Type IV Sub-type 4 (№ 1-7), variants a № 7 and b № 8, 9.

Fig. 6. Skubėtai (Šalčininkai district), the Burial ground № 11, site 1.

Fig. 7. Degsnė-Labotiškiai (Molėtai district), the burial mound № 1, the remains of bridle

Fig. 8. Neravai (Grigiškės) (Trakai district), the burial mound № 11, the site 5 (the grave inventory).

Fig. 9. Bevandeniškės (Sausiai) (Trakai district), the burial mound No. 14, the site 1.

Fig. 10. Kretuonys (Švenčionys district), the burial mound № 44, the site 1.

Fig. 11. Kretuonys (Švenčionys district), the burial mound № 11, the site 6.

Fig. 12. Kretuonys (Švenčionys district), the burial mound № 54, the site 1

Fig. 13. The sites where buckles were found.

ПРЯЖКИ ИЗ КУРГАНОВ ВОСТОЧНОЙ ЛИТВЫ (ТИПЫ, ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ) Эугениюс Бутенас

Резюме

После пересмотра 121 пряжки из 41 места нахождения они были разделены на 4 типа, 11 подтипов и 6 разновидностей. Разделение на типы было произведено на основе формы пряжек и особенностей их конструкции

I тип – круглые пряжки и пряжки формы незначительно сжатой окружности

1 подтип – круглые пряжки размером 1,7-4,5x2,0-4,0 см (рис. 1, № 1-3)

2 подтип – пряжки формы неправильной, незначительно сжатой окружности. Передняя часть дужки часто бывает утолщенной. Размеры пряжек 4,0-4,5x3,6-4,0 см (рис. 1, № 4-7).

I тип датируется концом IV-VI вв.

II тип – формы буквы “D”. Известен лишь один экземпляр (рис. 1, № 8) размером 3,0x2,0 см. Пряжка датирована концом IV-V вв.

III тип – пряжки овальной формы. Это самая многочисленная группа пряжек (73 шт.)

1 подтип – пряжки, напоминающие букву “B”, их дужки украшены поперечными зарубками.

Разновидность а – пряжки овальной формы, передняя часть их вогнута, а спинка – выпукла (рис. 2, № 1-8). Дужки равномерной толщины или с несколько утолщенной передней частью.

Датируются концом V-VII вв.

Разновидность б – пряжки овальной формы с расширенной и вогнутой передней частью и прямой спинкой. Их размеры 4,7-5,5x2,2-2,6 см. Украшены поперечными зарубками. Датируются VI-VIII вв. (рис. 2, № 11,12).

Разновидность с – это две пряжки из кургана № 5 в курганном могильнике Тарапилис. Их размеры 3,0x2,0 см и 2,4x1,8 см. Передняя часть слегка вогнута, спинка – прямая.

Датируются V-VI вв. (рис. 2, № 13, 14).

Разновидность d – овальные пряжки с незначительно вогнутой передней частью; язычки их застежек

значительно расширены в виде креста у основания. Их размеры 4,0x2,7 см и 4,5x3,0 см (рис. 2, № 15, 16).

Датируются V-VII вв.

III тип, 2 подтип – поперечное сечение дужек этих овальных пряжек – круглое, а передняя часть часто утолщена. Размер 2,2-7,0x1,4-3,7 см.

Датируются V-VII вв. (рис. 3, № 1-6).

III тип, 2 подтип, разновидность а – небольшие пряжки овальной формы, поперечное сечение дужек которых имеет форму овала. Языки застежек у основания крестообразно расширены (рис. 3, № 10, 11).

Датируются V-VI вв.

IV тип – так называемые четырехугольные пряжки. Они датируются VIII-XII вв.

1 подтип – пряжки, передняя часть и спинка которых являются прямыми, а бока - профилированными. Углы закруглены. Их размеры 2,6-4,5x2,1-3,7 см (рис. 4, № 1-4).

Разновидность а – передняя часть и спинка пряжек – прямые, а бока сильно профилированы (сужены и напоминают цифру “8”). Из размеры 3,3-5,0x2,1-3,3 см (рис. 4, № 5-7).

2 подтип – пряжки размером 2,6-4,5x2,1-3,5 см, с прямой спинкой (бока и передняя часть профилированы (рис. 4, № 8,9).

3 подтип – пряжки формы квадрата или близкой к квадрату. Их размеры 4,0-4,5x4,0-4,9 см (рис. 4, № 10-12).

4 подтип – пряжки формы трапеции. У большинства таких пряжек бока профилированы, а передняя часть либо прямая, либо закругленная и лишь у

одной пряжки – вогнута вовнутрь. Их размеры 2,2-6,2x1,3-4,7 см.

Разновидность а – пряжка из курганного могильника Жвирибляй (город Вильнюс). Она имеет форму трапеции и вроде бы удлинена прямоугольным “отростком” у спинки (подобному обивке), за который зацеплена двойная обивка (рис. 5. № 7).

Разновидность б – пряжки с профилированными боками; их спинка вставлена как отдельная деталь. Размеры пряжек – 3,1-4,5x4,0 см и 2,5x2,3 см (рис. 5, № 8, 9).

Датируются VIII-IX вв.

Большинство пряжек изготовлены местными мастерами. Поэтому импортные пряжки несколько труднее вписываются в рамки вышеупомянутых типов (см. материалы о кургане № 5 курганного могильника Таурапилис).

Предназначение пряжек того же типа было универсальным. Лишь пряжки IV типа 1 подтипа разновидности а применялись только для убранства коня.

Пряжки встречаются как в могилах мужчин, так и в могилах женщин.

Часть пряжек IV типа изготовлена некачественно. Соединение концов их дужек (выполненное при помощи сварки) либо ослаблено, либо слишком заметно – не украшено. Возможно, такие пряжки изготавливались только для захоронения, а в повседневной жизни не использовались.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. I тип 1, 2 подтипы (№ 1-7); II тип (№ 8).

Рис. 2. III тип 1 подтип, разновидность а (№ 1-10).

Рис. 3. III тип 2 подтип и разновидность а 2-го подтипа.

Рис. 4. IV тип 1 подтип (№ 1-4) и разновидность а (№ 5-7).

Рис. 5. IV тип 4 подтип (№ 1-6), разновидность а (№ 7), разновидность б (№ 8-9).

Рис. 6. Скубетай, Шальчининкайский район, курган № 11, могила 1.

Рис. 7. Дягнен-Лаботишкай, Молетский район, курган № 1, остатки узды.

Рис. 8. Неравай (Григишкес), Тракайский район, курган № 11, могила 5 (инвентарь могилы).

Рис. 9. Бевандянишкес (Саусай), Тракайский район, курган № 14, могила 1.

Рис. 10. Кретуонис, район Швенчионис, курган № 44, могила 1.

Рис. 11. Кретуонис, район Швенчионис, курган № 1, могила 6.

Рис. 12. Кретуонис, район Швенчионис, курган № 54, могила 1.

Рис. 13. Местонахождения пряжек.

Eugenijus Butėnas
Lietuvos istorijos institutas
Archeologijos skyrius
Kražių 5
2001 Vilnius
tel: 62 56 30